

Tóth István

SZLOVÁK NÉPI SMERET

(Szlovákok és magyarországi szlovákok)

Tanári kézikönyv

Lektorálta:

Szarka László
Richard Marsina

Eredeti kiadás:

Pax Christi Hungary, Szeged, 1995

ISSN 1219-6312

ISBN 963 04 6868 9

A szerző engedélyével.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
1. A korai szláv betelepülésektől a 12. századig.....	3
2. A szlovák nép fennmaradása és artikulálódásának kezdetei.....	4
A szlovák nemzeti tudat kiválása a szlávból.....	5
A katolikus nemzetkoncepció	6
A protestáns nemzeti ideológia.....	6
A szlovák irodalmi és társadalmi élet kibontakozása	7
Magyarosító törekvések a 18. sz. végétől a 19. sz. 40-es éveig.....	7
A 30-as, 40-es évek.....	7
Radikálisok nézetei	7
Kulturális és politikai kapcsolatok a magyar és nemzetiségi mozgalmak között.....	8
A szlovák polgári értelmiség küzdelme az egyenjogúságért.....	8
A magyar–szlovák nyelvharc állomásai	8
A szlovák nemzeti mozgalom differenciálódása a forradalom előtti években	8
A modern nemzeti ideológiai jellemzői	8
3. A szlovák nemzeti mozgalom és ideológia fejlődése, változásai 1848–1918 között	9
4. A szláv kölcsönösség és pánszlávizmus	11
5. A magyarországi szlovákok és kapcsolatok a szlovák politikai és kulturális központokkal	12
6. Asszimiláció és együttélés	15
7. Együtműködési esélyek, párhuzamok a 19–20. sz. folyamán	18
8. Az egyház szerepe a kultúra és a nyelv átörökítésében a szlovákok körében	19
9. A műkedvelő színjátszás a délkelet alföldi szlovákok körében.....	20
10. A társulati szervezeti élet alakulása 1945 után	26
11. Irodalom.....	27
Önálló művek.....	27
Tanulmányok	29

1. A korai szláv betelepülésektől a 12. századig

A római birodalom végóráiban, amikor a nagy népvándorlások a Kárpát-medencét valósággal pezsgó katlanná változtatják, jelennek meg az 5. század kezdetén az első szláv törzsek. Kezdetben északkeleti irányból érkeztek, majd a Duna mentén a Balkán felől, s végül már északi és nyugati irányból is.

Ezek között a törzsek között voltak a mai szlovákok ősei is. A nyelvi differenciáltság csak felerősödött az egykor közös szláv településterületről (Dnyeper és a Visztula folyók köze) való kimozdulással. Az első írásos emlék az Északi-Kárpátok és a Duna közötti területen élő szláv törzsekről szól. Ezt Procopios 512-ben keletkezett krónikájában találhatjuk meg *slavus*, *sclavini* formában. Mégis a legerőteljesebb szláv betelepülés az egykor rómaiak által birt Pannónia területén volt. Ezekre a szláv törzsekre betelepedésük után az első komoly veszélyt az avarok jelentették. A már ekkor is extenzív földműveléssel foglalkozó szlávok a harcias avarokkal szemben csak két módon tudtak védekezni: mikor fegyveresen s valamikor szövetségre lépéssel. Az erősebb, katonáskodó avarok alávetettségben tartották vagy folyamatosan abba taszították a szláv törzseket. Ezt az elnyomatást volt hivatott lerázni a Samo nevű frank kereskedő által megszervezett lázadás 623–624 táján. A jó szervezőképességű Samo több szláv törzset nyert meg az avarok elleni fellépéshez. A kezdetleges államszervezet, amely voltaképpen a védelem megszervezésében nyilvánul meg elsősorban, nem volt más mint katonai törzsszövetség. Ezt Samónak haláláig – 658-ig – sikerült együtt tartani. E szláv törzsszövetségi alakulatnak a központja Wogastisburg volt. A várost és helyét a jelenkorig sem sikerült pontosan behatárolni. A szlovák történészek a legutóbbi időkben a székhelyül szolgáló várost a jelenlegi Pozsony helyére lokalizálják. Ez szakítás és szembehelyezkedés a korábbi karintiai, alsó-ausztriai, bajor és csehországi helymeghatározó próbálkozásokkal. Ám régészeti feltárások nem bizonyítják a szlovák történészek feltevéseit.

A nyugati szláv törzsek, köztük a dunántúli és a Dunától északra letelepült szlovienek a 8–9. század fordulóján megszabadulnak az avar hatalomtól s létrehozzák rövid időn belül a saját, törzsek feletti szervezetüket.

Két ilyen szervezet jött létre. A Morva és a Dyje folyók között a morva fejedelemség Mojmírral az élen. A másik Nyugat-Szlovákiának csaknem megfelelő területen Nyitra központtal a nyitrai fejedelemség Pribinával az élen. Mojmír 833 első felében saját fejedelemségével egyesítette a nyitrait, miután Pribinát székhelyéről elűzte. Így alakult ki a történelemben oly sokat és sokszor vitatott területű Nagymorávia.

Pribina a keleti-frank uralkodónak, Német Lajosnak hűbérese lett. A 840-es évek elején hűbértulajdonosul majd később teljes tulajdonába adta Pribinának Alsó-Pannónia egy részét a Zala folyó környékén. Központja „a Zala egy mocsaras berkében” felépült mocsárvár, Mosaburg (*urbs Priwinæ*). Itt nagyméretű bazilikát építtetett s környékén számos templomot. Német Lajos oldalán harcolt Raszisztzláv ellen s ebben a fejedelem elleni háborúban esett el. Grófságát fia Kocel örökölte 861-től 870-es évek közepéig.

846-tól Nagymorávia fejedelme az erős keleti frank befolyás hatására Raszisztzláv lett, I. Mojmír unokaöccse. Az ő idejében történt több próbálkozás a frank befolyás csökkentésére. 861-ben háborút visel Német Lajos ellen. Ugyanezen évben a pápától hittérítőket, egyházszervező papokat kér. Egy évvel később ugyanezt viszont III. Mihálytól a bizánci császártól kéri. Így érkezik meg 863-ban a két szaloniki testvér, Konstantin (egyházi nevén Cirill) és Metód több tanítványuk kíséretében.

870 májusában Raszisztzlávot Szvatopluk nyitrai részfejedelem segítségével sikerült a frankoknak elfogni. A fogságban megvakították. 871-től Szvatopluk visszatér a lázadó morvákat lecsillapítani. Ekkor átállt hozzájuk, s az ő segítségével sikerült kiszorítaniuk a franko-

kat Moráviából. Ezt követően 23 évig Szvatopluk uralkodott Nagymoráviában. Ezalatt az idő alatt Metódnak sikerült keresztülvinnie Romában, hogy a pápa engedélyezze a szláv egyházi liturgiát. 885. április 6-án Metód meghalt. Ez a szláv nyelvű misézés végét is jelentette Nagymorávián belül. 894 táján meghal Szvatopluk. Az általa meghódított területek gyorsan leváltak. Így a cseh és a luzsicei fejedelemségek függetlenítették magukat. A honfoglaló magyarok pedig a Tisza-vidéket és a dunántúli részeket szállták meg. II. Mojmír hiába kötött békét a frankokkal, a magyarok győzelmei a bajorok felett bebizonyították, hogy számottevő erőt képviselő szövetségese nem maradt. Ennek köszönhetően a Kárpát-medencében a morva fennhatóság valószínűleg 907 nyaratól végleg megszűnt létezni.

A *sclavus* (szláv) értelmű szlovien népnév a dél-pannóniai, karintiai szlovének mellett a szlovák nemzet elnevezésében is fennmaradt. Szlovák nyelven a nemzetnév adjektívuma, a *slovenský*, ill. a „szlovák nő” jelentésű *slovenka* szóalak a 8–9. századi közös pannonszláv etnonimának az emléke. A „szlovák férfi” megnevezés későbbi időkre datálható. Ez a 14–15. században a cseh *-ák* képző segítségével alakul szlovák elnevezés formájában. A következő századok a magyar állam keretein belül való továbbélést jelentik a szlovákok számára.

2. A szlovák nép fennmaradása és artikulálódásának kezdetei

Arra számtalan bizonyíték van, hogy a magyarok a Kárpát-medence elfoglalása után nem a szláv elem kiirtására törekedtek. Inkább az ellenálló katonai központok megtörése s a lándozásokhoz szükséges nyugodt, ha úgy tetszik pacifikált hátország biztosítása volt a cél. Az egykor fontos nagymoráviái központokat az állam, ill. egyházszerkezési munkálatoknál a magyar királyok figyelembe vették és sok esetben arra alapoztak is. A szláv törzsek vezető rétegei együttműködés esetén a hatalom részeseivé válhattak. A nyelvi elkülönülésen kívül azonban semmilyen más formájú – akár területi ill. politikai – különállásra nem gondolhattak. Csupán csak a terület fontosságát jelenthette az a tény is, hogy az egykori szláv fejedelmi központ Nyitra, közel két évszázadon át az Árpád-házi uralkodók örökösét megillető dukátus székhelye volt.

A felső-magyarországi szláv etnikum továbbélését a 11–16. században is megfigyelhetjük. Annak ellenére, hogy a város fejlődésre az említett időhatáron belül alapvetően a nyugat-európai, főként pedig a német telepések határozták meg. Vonatkozik ez a jogi, gazdasági és kulturális keretek és funkciók kialakítására is. A jelenlegi Szlovák Köztársaság területén a 14–15. sz. fordulóján több mint 50 városi jogú település volt, köztük 27 szabad királyi város. Majd minden városban írásos bizonyítékok is vannak arra, hogy a német betelepülés előtt a helyi szláv és magyar elem már létrehozta a település alapjait. Ebből feltételezhetően a város fejlődés más szakaszaiba is mindenütt megpróbált aktívan bekapcsolódni. A helyi szlovák elem fokozatos megerősödését jelzik a szláv lelkészekre utaló források Besztercebánya (1559), Selmecebánya (1475), Körmöcbánya (1564). Például a városokban alapításuktól fogva megtalálható szlovien-szlovák kézműves elem Zsolnán 1381-ben sikeresen emelt szót a németek egyeduralma ellen. A király méltányolta a szlovák városiakok felszólalását. A zsolnai szlovákok számára biztosította, hogy a város tanácsába és a városi bíróság esküdtszékébe a németekével azonos számban küldhessenek képviselőket. Ezt a forrásokkal is dokumentálható procedúrát a szlovák városiak zsolnaiak kollektív etnikai megnyilvánulásának is tekinthetjük. Az is igaz persze, hogy ettől függetlenül a városokban a 13–14. sz.-ban a német elem dominált. A szlovákok csak a 15. század elején a magyarok pedig 1526 után erősödnek meg a felső-magyarországi városokban.

A 16. századi hitviták előre jelezték az anyanyelv használatának jelentőségét, de a szlovák nyelv használata ekkor még nem volt megszokott a felső-magyarországi régióban sem. A

Thurzók és Balassák, valamint más felföldi főúri családok levelezésükben és vallási életükben használták ugyan a szlovák nyelvet is. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a 16. századi könyvnyomtatásban nagy jelentőségre tett volna szert.

A 17. századra a hitviták mellett a nemzetiségi konfliktusok is megsokasodtak. E század folyamán több szabad királyi városban megnőtt a szlovák elem súlya: Bélabánya, Zólyom, Bazin, Modor, Körmöcbánya, Itt a városi ügyvitelben szóban és írásban a szlovák nyelv használatos volt. A szlovák nyelv elterjedésében nagy szerepet játszott a reformáció és ellenreformáció is. A hitviták idején a bibliai cseh nyelvből az evangélikus egyház az erősen szlovakizált formát használta, hirdetett céljuk a prédikációk közérthetősége érdekében.

A használók közül a legnevesebbek – Daniel Sinapius-Horčička és Tobiáš Masník evangélikus lelkészek –síkraszáltak amellet: „ahogy beszélünk, úgy kellene írunk is”. A szlovák etnikai tudat erősödését jelzi az a tény is, hogy Észak-Magyarországot 1512-ben még szláv földnek nevezik a források *Sclavonia* (azaz Szlavónia) alakban, míg a 17. sz. végén már szlovák földről (*slovenská zem*) olvashatunk.

A török hódoltság pusztításainak enyhítésére a 17. század végén újkori népvándorlások veszik kezdetét. Az egykori hódoltsági területek betelepítésében – szervezett ill. spontán – a németek, szerbek, románok mellett a szlovák telepesek is alaposan kivették részüket. Ekkor a szlovák nép döntő többségét jobbágyparasztok alkották. A szatmári béke után a konszolidálódó Habsburg-uralom nehezebb megélhetési viszonyokat hozott a robotterhek megnövelésével. A földesúri szervezett telepítésekkel egy időben megindul a szlovák jobbágyok tömeges elköltözése, délre települése. A 18. század folyamán mintegy száz-százötvenezer szlovák elem települt át előbb Nógrád, Pest, Esztergom, Komárom megyébe s ezt követően fokozatosan délebbre húzódva különösen előnyben részesítették az Alföldet. Itt hozták létre a legnépesebb telepeket – pl. Békéscsabát, Szarvast, Tótkomlóst, Nyíregyházát, Nagylakot, ill. a bácskai Petrőcöt. Igen fontos megjegyezni, hogy a telepítések folyamán a szlovák etnikum mintegy húsz százaléka elhagyta a kompakt nemzeti területet.

Bár ezek a települések még sokáig őrizték etnikailag zárt jellegüket, azonban a kulturális, nyelvi és nemzeti fejlődéssel, amely a szlovák régióban lezajlott, csak igen erőtlen, jórészt egyházi, értelmiségi kapcsolatokat alakítottak ki. Ez is jelentősen befolyásolta a 19–20. században az alföldi, de a többi szlovák nyelvszigeteken és enklávékban lezajlott erős magyarosodási tendenciát. E folyamattal szemben egyre inkább bebizonyosodott, hogy csaknem védtelenné váltak.

Mindez igaz annak ellenére, hogy a szlovákság száma a 18. század végi 1,3 millióhoz képest 1830-ra 1,67 millióra, 1846-ra pedig már 1,72 millióra növekedett a korabeli Magyarország területén. Az alföldi szlovák telepek közül Békéscsaba – kortársak Európa legnagyobb falujának nevezték – a maga 24 ezer fős szlovákságával a legnagyobb szlovák település volt. A 17 500 lelket számláló Szarvas a szlovák lakosság számát illetőleg jócskán felülmúlta a felső-magyarországi városokat.

A szlovák nemzeti tudat kiválása a szlávból

Politikai szempontból Magyarország egyik leggyengébb nemzetisége a szlovák volt; mely nem rendelkezett privilégiumokkal. Magyarország határain kívül nem éltek szlovákok. A szlovák nemzeti ideológia fokozatosan alakult ki a szláv együvé tartozás tudatából. A szláv tartalmú feudális nemzeti ideológiát a politikai tradíció és a kiváltságok hiánya magyarázza.

Saját irodalmi-nyelvi hagyományokkal nem rendelkeztek. A nép nyelve közel állt valamennyi szláv nyelvhez.

A szláv nemzet ősrégi és autochton, ami a magyarországi szlovákokra is vonatkozik. A 18. sz.-i szlovák-szláv ideológia jelentős motívuma a védekezés volt. A magyarok leigázási

teóriájával szemben kidolgozták a szövetségi elméletet, amely a magyarok és szlovákok kölcsönös szerződésen alapuló együttélését és az ebből következő egyenjogúságot emelte ki. A 18. sz. derekán a szlovák ideológia összefonódott a szláv tudattal. Ez egyben a szlovák öntudat forrása is lett. De határozott formát még nem öltött. Ez az elhatárolódás a 18. sz. végén nyelvi alapokon következett be.

A katolikus nemzetképzés

A szlovákok irodalmi normája a középkorban a králici biblia fokozatosan szlovákizálódó cseh nyelvre volt. Az önálló szlovák norma kialakításának napirendre kellett kerülnie. A kezdeményezés és megvalósulás a katolikus értelmiség körében merült fel először. Ezek a katolikus értelmiségek nyugati szlovák nyelvterületen működtek. Nagyszombat és Pozsony voltak a kulturális centrumok.

Jozef Ignác Bajza alsódubováni katolikus pap volt az első szlovák regény írója – *Az ifjú René kalandzásai és tapasztalatai*. Bajza műveit szlovák nyelven a nagyszombati tudományos-kulturális normához igazítva írta:

- a vallási tolerancia híve volt,
- bírálta a feudális társadalmi rendszert,
- keményen kritizálta az egyházi körülményeket,
- rokonszenvet érzett a parasztság iránt – ez a nép nemzetbe fogadása felé vezető utat jelentette.

Az önálló irodalmi nyelv megteremtésében Anton Bernolák plébánosnak, később a vikáriusi hivatal titkárának volt jelentős része. Ő a nyugatszlovák nyelvet emelte irodalmi szintre. Állítása szerint az egységes szláv nemzet egyenjogú részeit nemcsak a csehek, lengyelek, oroszok, horvátok teszik ki, hanem a magyarországi szlávok, vagyis a szlovákok is.

Bernolák elfogadta az egységes szláv nyelv koncepcióját. A nagy szláv nemzet tehát egyenrangú törzsekre tagolódik, melynek jellegzetessége a saját nyelv. Ennek az ideológiának az alapján tisztázódott szlovák–szláv fogalompár. Bernolák és hívei a nemzeti egység megteremtésére törekedtek. E célt szolgálta az irodalmi nyelv, az első szlovák norma, amely kifelé a nemzeti elhatárolódás, befelé a belső integráció ügyét készítette elő. Az 1792-ben szerveződött Szlovák Tudós Társaság elsődleges feladata a nyelvművelés volt.

Bernolák legjelentősebb követője Juraj Fándly nahácsi katolikus pap volt. Fándly a történetírást a nemzeti eszme szolgálatába állította: Koncepciójának szerves része maradt a hungarustudat. Szlovák nyelvű népszerűsítő könyveivel, gazdasági szakkönyveivel, a kultúra és nemzet összefüggéseinek felvázolásaival vitte a polgári fejlődés irányába a nemzeti eszmét.

A protestáns nemzeti ideológia

A protestánsok a katolikusoktól eltérő eszmerendszert alakítottak ki. Tevékenységük a 19. sz.-ra esik. A protestáns értelmiség cseh nyelvhez való ragaszkodása meghatározta nemzeti ideológiáját. A szláv gondolat és a cseh nyelvművelés terén František Martin Pelcl, Jozef Dobrovský hatása volt jelentős. Felfogásuk szerint: a szláv nemzet törzsekre, az egységes szláv nyelv dialektusokra oszlik. Ezek az egységes szláv népek nyelvei. Tehát a csehek és szlovákok egy törzset, egy nyelvjárást alkotnak. A modern protestáns koncepció legjelentősebb képviselője Juraj Palkovič pozsonyi evangélikus líceum cseh-szlovák tanszékének későbbi tanára.

A protestánsok is törekedtek országos szervezet és intézmény létrehozására. Csupán lépések történtek a protestáns tudós társaság megteremtésére. A szlovák és csehszlovák koncepció

ció különbsége ellenére a nyelvet a nemzet legfőbb ismérvének tekintették, a nyelvművelést tartották fő feladatuknak.

A szlovák irodalmi és társadalmi élet kibontakozása

A 18. sz. végétől kezdve nemcsak az ellentét, hanem az együttműködés is jellemzője lett a szlovák kulturális mozgalomnak. A szlovakizálás a szlovák értelmiségek tudatos törekvésévé vált. A század eleji szlovák nyelvharc nem kapcsolódott össze más, kifejezetten polgári követelésekkel. A 40-es évekre a szlovák mozgalom is differenciálódott.

Ludovít Štúr vezetésével kialakult a baloldali liberális szárny, szemben a Ján Kollár vezette jobboldallal. A baloldal első fontos lépése a nép nyelvének irodalmi szintre való emelése. 1844-ben megalapították a *Tatrin* művelődési egyesületet. Vezetői a szlovák nép megnyerésére törekedtek. Štúr szerint a népre erősen és általánosan az anyanyelv által lehet hatni.

A jobboldali Kollár szembefordult Štúrék politikájával. Kollárék nem a parasztságra, hanem a szláv népek nemességére támaszkodtak. A Štúr vezette mozgalom a szlovák önállósulást követelte. A középszlovák nyelvjárást tették meg irodalmi nyelvnek. Ján Kollár programja: szláv fővárosban szláv könyvkereskedés felállítása, az egyetemeken szláv nyelvi tanszék kialakítása, szláv irodalmi újságok kialakítása. A nyelvharc Štúrék győzelmével végződött. Kibontakozott a nemzeti és liberális szellemű irodalom.

A Štúr-iskola legforradalmibb költője Janko Kráľ. Ami Petőfinek az Alföld, az Janko Kráľnak a Tátra volt. 1803-ban a protestánsok megalapítják a pozsonyi evangélikus líceumban a cseh-szlovák tanszéket és a Szláv Intézetet. 1829-ben a kormány betiltotta az iskolák mellett működő egyesületeket.

Magyarosító törekvések a 18. sz. végétől a 19. sz. 40-es éveig

Számos tudományos értekezés fejtegette azt a gondolatot, miszerint „Magyarországon csak a magyar alkot nemzetet”. Az egyik politika nemzeti polgári tartalmának erősödésével tovább élt e nemzetfogalom nemesi születéséből fakadó jellegzetessége, a parasztsággal szembeni ideológia. A feudális indítású koncepciónak része volt az a felfogás, mely a magyar nyelv terjesztését és a nemzetiségi mozgalmakkal való szembefordulást a nemzetiségi tömegek tudatlanságával indokolja. 1830–36-ban a magyar nyelv elterjesztésére és a nemzetiségek elmagyarosítására törekedtek. Mozgalmat indítottak a magyar nyelv hivatali terminológiájának kidolgozására. A gazdasági élet területén is törekedtek a magyar nyelv használatára. Gyakran jutalmazták a tanítókat; akik magyarosító munkával foglalkoztak.

A 30-as, 40-es évek

Kazinczy Gábor a szláv irodalom iránt nagy érdeklődést mutató író és politikus egyedülálló nézeteket fejtett ki a szlovákságról. Együttérzéssel szemlélte a szlovák nép súlyos helyzetét, elítélte a helytelen nemzetiségi politikát, szlovákság lenézését. Türelmetlen magyarosítás folyt az evangélikus egyházban, ami a szlovák nemzeti mozgalmat sújtotta. Széchenyi is magyarosítani akart, de ő a toleránsabb koncepció híve volt. Helytelenítette a nemzetiségi ellentétek kiéleződését, mérséklésükre törekedett és a nemzetiségekkel való jó viszonyra törekedett.

Radikálisok nézetei

Táncsics „Hunnia” c. művében szükségesnek tartja a magyarok és nemzetiségek összefogását az arisztokráciával szemben, a polgári haladás ügye érdekében. Táncsicsnál a magyarosítás a polgári haladás gondolatával kapcsolódott össze.

Kulturális és politikai kapcsolatok a magyar és nemzetiségi mozgalmak között

A magyar és nem magyar mozgalmak nemcsak ellenségként álltak szemben egymással, hanem gazdasági, kulturális, társadalmi téren közös célkitűzéseik miatt kerültek kapcsolatba egymással. A legszorosabb kapcsolat a magyar és szlovák mozgalmak között alakult ki. Barátságok szövödtek Vörösmarty és Chalupka, Petőfi és J. Král között.

A szlovák polgári értelmiség küzdelme az egyenjogúságért

A szlovák mozgalom számára a nyelv volt az a terület, ahol a leginkább érződött az elnyomás. A polgári értelmiség ezen a téren vette fel először a harcot a magyar köznemességgel. A 30-as években a magyar–szlovák nyelvharc ismét kiújult. Különbséget kell tenni magyar hazaszeretet és a nemzetiségek fajszeretete között. A magyarosítás a szlovákokat érintette legsúlyosabban, mert a szlovák ajkú nemesség a magyar nemesi-polgári mozgalom mögé sorakozott föl. Az Ifjú Szlovákia polgári mozgalom vezéralakja Štúr: a nemzetnek a feudalizmus és az arisztokrácia a legnagyobb szerencsétlensége – mondta. E koncepció szerint a magyarság és az arisztokrácia azonos. Világossá vált, hogy a szlovákokat veszélyeztető asszimilációnak legjobban a nép áll ellen már pusztán létevel is. A szlovák nép sokkal inkább kívánta a szociális, mint a nemzeti szabadságot.

A magyar–szlovák nyelvharc állomásai

A szlovák emancipációért folytatott harc eszközei az országgyűléshez, a kormányhoz intézett beadványok, a sajtó voltak. A mozgalom kívánságai a nyelvi egyenjogúságra terjedtek ki. A beadvány nem jutott el az országgyűlésig. A szlovák nemzeti mozgalmat sújtotta az evangélikus egyházban történő magyarosítás. Támadás indult a pozsonyi evangélikus líceum cseh-szlovák tanszéke ellen, a lőcsei evangélikus líceum szlovák diáktársasága ellen. A szlovákok nem érték el eredményt a nyelvharcban. Ezért az értelmiségiek Kollár és Pavol Jozeffy vezetésével petíciót küldtek Bécsbe (1842. júniusban). Kívánságaik: szlovák cenzor, szlovák tanszék felállítására a szlovák sajtótermékek kiadásának megkönnyítése.

A szlovák nemzeti mozgalom differenciálódása a forradalom előtti években

A szlovák nyelvharc 1845-ben Štúr lapjának (Szlovák Nemzeti Újság) kiadásával ért véget. Ezzel új periódus kezdődött a szlovák nemzeti mozgalomban. Az értelmiség körében megindult a nézetek differenciálódása. A szlovák nemzeti mozgalom harcolt a városok jogaiért, a népképviselőten nyugvó országgyűlés szükségességéért, a polgári átalakulás gazdasági alapjának megteremtéséért. A szlovák politikusok szükségesnek tartották a hitelrendszer megteremtését a váltótörvények létrehozását, takarékpénztárak gazdasági egyesületek alapítását. Ezek a törekvések csak részben valósultak meg.

A modern nemzeti ideológiai jellemzői

A nemzeti ideológiák közös célkitűzése volt a polgári és nemzeti átalakulás elősegítése. A nemzeti mozgalmak célja, hogy szélesebb körben elterjessék a nemzeti ideológiát, megnyerjék az egész népet a társadalom valamennyi osztályát és rétegét a nemzeti ügy számára.

A nemzet nem a kor szülötte, hanem öröktől fogva létezik, voltak dicső korszakai, de fejlődése visszaesett. A magyar politikai nemzetfelfogásának fontos összetevője volt a parasztság, főképp a nem magyar jobbágyság lebecsülése. A nemzeti ideológia feladata a belső nemzeti integráció megteremtése volt. Ezt az integrációt az azonos nemzetiségek által lakott területek között kellett kialakítani, ami számos akadályba ütközött. Hiányzott a gazdasági

együvé tartozás, az etnikailag összefüggő területek nem voltak egymással szervesen egybe kapcsolva. Hiányoztak az utak, vasutak. Mindez a feudalizmus létével volt magyarázható. A belső nemzeti integrációt nemcsak a gazdasági széttagozottság akadályozta. A nemzetiségek nem egy politikai egységben, hanem több tartományban éltek összefüggő, kompakt területen, de egymástól elszakítva. A nemzeti ideológia fontos, ugyancsak integrációs összetevőjének bizonyult a nép felé fordulás, a nép nemzetbe fogadásának eszméje. A szlovákoknál a felvilágosodás hozta meg a nép nemzetbe fogadásának kezdeti lépéseit.

3. A szlovák nemzeti mozgalom és ideológia fejlődése, változásai 1848–1918 között

A szlovák mozgalmon belül közvetlenül 1848 előtt kialakulóban volt egy forradalmi hevéletű, de demokratikus balszárny. Ide tartozik Janko Král', Štefan Marko Daxner, Ján Francisci. Ez a szárny a jobbágyfelszabadítás mélyrehatóbb módját helyezte. Az egyes elemzők szerint a szocializmussal határos, utópisztikus nézetek persze megmutatkoztak körükben; de ilyet felfedezhetünk magánál Štúr-nál is. Egészében véve természetesen a Štúr-féle irányvonalhoz tartoztak. Ez a csoportosulás volt kapcsolatban Táncsics és Petőfi magyar irányzatával. Štúr beszédeit és publicisztikáját ismerve állítható, hogy a reformmozgalommal való együttműködéstől Štúr sem idegenkedett volna. A rendi országgyűlésen Kossuth is elismerte, hogy a társadalmi programban azonos álláspontot foglaltak el. A szlovák mozgalom vezetői is lelkesedéssel üdvözölték az 1848-as forradalmat. Ehhez persze némi kritika is vegyült. 1848. május 10-én Liptószentmiklóson fogalmazták meg kívánságaikat. A 14 pontba foglalt program társadalmi téren egy dologban meghaladta a forradalom vívmányait – ugyanis ebben a majorsági földeken lévő parasztságra is érvényesnek akarták hinni a jobbágyfelszabadítást. Nemzeti téren tartományi önkormányzatot követeltek valamennyi magyarországi nemzetiség számára, a nemzetiségek egyenjogúsítását, külön tartományi gyűlést mindegyiknek. Persze a szlovák megújulási mozgalom saját gyengesége miatt nem is gondolhatott arra, hogy eljusson a teljes állami önállóság gondolatáig. Egy mindenképpen bizonyos, a nemzeti öntudatot az értelmiség és a városi kispolgárság köreiben sikerült meggyökereztetnie, a paraszti tömegek nagy része azonban még kimaradt ebből. Pozitívuma, hogy a nemzeti különállás gondolatának megerősítésével elkerülhetővé vált az, az egyébként reális alternatíva, hogy a szlovákok a cseh nemzeti mozgalom passzív tömegbázisává váljanak. 1849 után a szlovák nemzet sorsa még bizonytalan volt, de azt, hogy van szlovák nemzet kétségbe vonni már nem lehetett. Ebben az időszakban a szlovák mozgalom törekvései nem váltak valóra. Így ezt követően is a szlovák emancipációs törekvések fő irányvonalát, magját az adta, hogy annak elérésének feltételei az alkotmányos rendben rögzítődjenek. Ezt az alapvető irányt erősítette meg az 1861. június 6–7-i túrócszentmártoni Szlovák Nemzetgyűlés. Itt fogadták el *A szlovák nemzet memoranduma* című programot. Ez még nagyobb hangsúlyt helyezett a szlovákok önálló nemzeti létének politikai és államjogi feltételeire.

A memorandum két legfontosabb pontja az önálló nemzeti lét elismerése valamint ennek megvalósulása egy adott körülhatárolható területen. Ezt a nemzeti önrendelkezést a szlovák nemzeti reprezentációt a többnemzetiségű, föderatív elveken szerveződő állam formájában képzelte el. Ezt a programot az 1861. decemberi bécsi szlovák memorandum megerősítette és konkretizálta. A döntést ismét a császári udvartól várták. Továbbá részletesen meghatározta a felső-magyarországi szlovák körzet (*Okolie*) kialakításának módját, szervezete felépítését és politikai, közigazgatási szerveinek jogkörét. Tehát, míg a túrócszentmártoni memorandum általánosságban fejezte ki egy autonóm szlovák terület létrehozásának igényét, addig a bécsi memorandum már alkotmányos, jogi dokumentumban pontosítja azt. Eddig ezek a törekvések folytonosságát erősítették.

Az 1867-es kiegyezéssel az (osztrák–magyar) monarchia két része közötti államjogi kapcsolat megváltozásával gyakorlatilag az elkövetkezendő időszakra megszűntek a nem magyar nemzetiségek helyzete államjogi alapokon történő megoldásának lehetőségei. 1868-ban a magyar parlament elfogadta a XLIV. tc.-t, az ún. nemzetiségi törvényt. Ez az „egységes magyar politikai nemzet” letérésének alapelveiből kiindulva egyenlőt jelentett azzal, hogy szóba se jöhetett olyan lehetőség, amely a szlovákok ezen a jogi platformon állva önálló nemzeti szubjektumként érvényesülhessenek a történeti Magyarországon. Mindehhez járult még az a tény is, hogy a törvény a gyakorlatban nem valósult meg, így az abban foglalt nyelvi és kulturális jogok sem. Ennek eredményeként csalódtak a magyar politikában a memorandisták (konzervatívok), szlovák régi iskola hívei s a kiegyezést szorgalmazó szlovák új iskola képviselői is. Ez utóbbiak hajlandók voltak a területi autonómia elveit is feladni s a nyelvi kulturális és oktatási célok elérését szorgalmazták, de eredménytelenül zárultak erőfeszítéseik. S mivel egyoldalúan előnyös engedményeik sem találtak megfelelő partneri visszhangra a magyar politikai körökben, így az új iskola mint politikai alternatíva rövidesen megszűnt.

A konzervatívokat tömörítő memorandumtámogatók 1871-ben politikai párttá szerveződnek Szlovák Nemzeti Párt néven. Ők töltötték tehát be a szlovák nemzet politikai képviselőtének szerepét. Működése lényegében a nemzeti identitás jellemzőinek megvédésére irányult. Így vált az emancipációs folyamat folytatójává.

Ezt képviselték akkor is, amikor a parlamenti választásokon vettek részt, s amikor passzivitásba vonultak s nem vettek részt a parlamenti választásokon (1878, 1884, 1887, 1892, 1896). A nemzeti egyenjogúság, természetes nemzeti jogok elveinek voltak a hívei. Igaz ugyan, hogy a századfordulón a szlovák politika jelentősen differenciálódott, önálló áramlatok jöttek létre. Persze ezek egyben megegyeztek, mégpedig abban, hogy a programjaikban a teljes nemzeti emancipációt szerepeltették. A századelőn kibontakozó vitákban kikristályosodott: a nemzeti emancipáció programja szempontjából az önálló szlovák nemzeti lét alapja a Štúr-féle koncepció, a memorandum pedig annak államjogi és politikai programja. Ez tükröződött 1913–14-ben is a háború kitörése előtt, tehát az adta folytonosságát és specifikusságát is a szlovák nemzeti politikának.

A háború folyamán nemcsak az államok között, hanem a nemzeti kérdés megoldásában is törvényszerűen új megoldási formák és eszközök érvényesültek. Így a szlovák kérdésben az önrendelkezési jog tételei kezdenek teret nyerni s ezek megoldását államjogi formában kívánták rögzíteni.

Voltaképpen a háború után a Csehszlovákiához való csatlakozás, ill. az abba való beintegrálódás a szlovákok számára a már korábról jól ismert képletet eredményezte. A csehek, a magyarokhoz hasonlóan, tagadták a szlovák nemzet létét. Csakhogy ezt már nem Tisza Kálmán mondotta, hanem T. G. Masaryk 1921-ben. Így a szlovákok 1918 után szintén nem válnak a közép-európai népek önálló tagjává. A szlovákok nevében a csehszlovák kormány beszélt. A csehek nem teljesítették a pittsburghi egyezményt, amely autonómiát ígért a szlovákoknak. Nem tartották be az 1918. október 31-i túrócszentmártoni deklaráció ún. titkos klauzuláját sem. Ez tíz éven belül ígérte a szlovákok államjogi helyzetének végleges rendezését, s amely Hlinka szerint az autonómia megvalósításának határideje lett volna. A szlovákok egy része elfogadta a cseh központosító politikát, másik része nem. Ezek mintegy továbbvitték az 1861-es memorandum szellemét, csakhogy most már az 1918. május 30-án Pittsburghben aláírt egyezményre támaszkodtak. Erre alapozva a csehszlovák államon belül a szlovák autonómiáért szálltak síkra.

Nem volt szinte számottevő párt Szlovákiában, amely ne támogatta volna az autonómia valamilyen formáját s azt ne dolgozta volna ki program szintjén. Valójában a szlovák autonomista (olykor szeparatistának nevezhető) törekvések is hozzájárultak a csehszlovák állam önállóságának megszűnéséhez a nemzetközi politikai helyzet mellett. A közjogi rende-

zetlenség valójában állandó napirenden tartotta az autonomista törekvések valamilyen formáját. Lehetett az közigazgatási, területi, törvényhozói autonómia. Annyi bizonyos, hogy amikor Szlovákia államjogi helyzete rendeződni látszott, sajnálatos módon sem belpolitikailag, sem külpolitikailag nem volt kedvező helyzet. 1938 őszén egy párt, a Hlinka Szlovák Néppártja (HSZNP) a politikai hegemóniára vágyását nemcsak kifejezésre tudta juttatni, hanem meg is valósította. Az első szlovák önálló állam minősítése elég részletező lehetne. Ehelyett a kor kiváló történésze Ivan Kamenec megállapítását idéznénk legszívesebben: „A Szlovák Köztársaságot dicsérni vagy detronizálni, elrettentő vagy éppen ideális példaként, előképként állítani Szlovákia államjogi helyzetének megoldásában lélektani és erkölcsi okból káros, nemzetközi szempontból, de a demokratikus elvek szempontjából is elfogadhatatlan eljárás. Mind a reális politikában, mind pedig egy valóban korszerű társadalomban sikertelenségre vannak ítélve azok a szentimentális törekvések, amelyek az idealizált vagy elátkozott múlthoz kívánnak megtérni.”

A második világháború után a szlovák félnek ugyancsak szűkebbre szabott mozgásteret biztosítottak. Szándéka sem mutatkozott a „dualista” viszonyok fenntartására. Egységes Csehszlovákiában gondolkodtak. Főként Beneš és Gottwald. Csak igen gyötrelmes és hosszadalmas út után történhetett meg, hogy 1968. január 1-jén életbelépett törvény a föderációt iktatta be államformának. Ez persze még korántsem jelentett teljes nemzeti önrendelkezést. Hiszen az említett év nyara és kora ősze bizony igencsak ellentmond ennek. Végül is a teljes nemzeti függetlenséget a szlovák nemzet 1993. január 1-jével nyerte el.

4. A szláv kölcsönösség és pánszlávizmus

A szlovákok társadalomtörténetének, kultúrtörténetének tárgyalásakor óhatatlan, hogy e két fogalommal ne foglalkozzunk. A szláv kölcsönösség eredetileg irodalmi alapozottságú volt. Elméleti megfogalmazója Kollár János Pesten élő evangélikus lelkész volt. Az erről szóló munkája 1835-ben jelent meg a *Hronka* c. folyóiratban. Pontos címe: „Az irodalmi kölcsönösségről a szláv törzsek és nyelvjárások között”. Nem vitatható el ennek tanulmányozása után, hogy gondolkodására hatottak Herder és Hegel tanai. Az ő felfogásában a szlávok egy nemzetet alkotnak. Ezáltal a különböző szláv nemzeteket mintegy törzseknek fogja fel. A kedvezőtlen történelmi körülmények szétrombolták a szlávok ősi egységét. Az öntudatos szláv írónak így feladata kell legyen, hogy a szétdaraboltság megszüntetésén fáradozzon. Kollár végcélul az egységes szláv irodalmi nyelv megteremtését tűzte ki. Ezek alapján csak szándékos félremagyarázásról lehet szó, ha azt állítanánk, Kollár nem kulturális-irodalmi kölcsönösségre gondol, hanem politikaira. Ez utóbbi egyébként is abszurd elképzelés társadalompolitikailag, de egyben földrajzi képtelenség is volt. Ám a kulturális kölcsönösséget Bécs és a korabeli Pétervár saját törekvéseik elérése során váltották igazán aprópénzre. Igen sajnálatos, hogy a hétköznapiak során ezt a fogalmat felcserélték a pánszlávizmussal. Ennek minősítették minden nyelvi, kulturális, oktatási törekvést, amely a szlovák nemzeti mozgalom során megnyilvánult.

Ilyen hibát követett el az 1941-ben megjelent *Mai enciklopédia* is. A pánszlávizmus szócikkben Kollárral kapcsolatban azt írja, hogy: „...költeményei a szláv népek diadalmas jövőjét a P.-ban [pánszlávizmusban] látták”. Sajnos figyelmen kívül hagyták Gogolák Lajos 1940-ben megjelent *Pánszlávizmus* c. munkáját. Ebben kifejti, hogy a különféle szláv népek történeti, társadalmi és politikai jelenségei nem tekinthetők pánszlávizmusnak. Még akkor sem, ha egyes esetekben több szláv népnek vagy tájnak nagyobb összefoglalására törekedtek. Tovább fejtegeti, hogy nem tekinthetők a 19. sz. szláv nemzeti és nemzetállami mozgalmak sem pánszlávizmusnak, hiszen azok célja az volt, hogy önmaga kormányozza magát és saját nemzeti állama legyen. Ezt a „kódolt” ideológiai programot akarta a 19. sz. minden európai önállósuló kismemzete megvalósítani.

A 19. sz. elejétől a lengyel nemesi nacionalizmustól, a szabadság gondolatától a csehek veték át a vezető szláv szerepet, s mellettük a szlovákok adják az egyetemes szláv gondolatnak a legnagyobb ébresztőket és ideológusokat.

Kollár után a kor legtekintélyesebb nemzeti vezetője Štúr Lajos volt. Ő Kollárral szemben az új irodalmi nyelv megteremtését szorgalmazta a cseh eluralkodással szemben. Gogolák így ír erről: „A szlovákok viszont tiltakoztak a csehek törekvései ellen s éppen Herder elvei és a természeti jog alapján kívántak maguknak külön egyéniséget s közvetlen kapcsolatot a nagy Oroszországgal. Ez volt a Štúr Lajos, Hodža és Hurban nyelvújító és politikai művének az értelme, mikor a szlovákok végleg elszakadtak az 1840-es években a csehektől s ez maradt az 1880-as évek szlovák pánszlávizmusának vezető motívuma is; politikai küzdelem a magyar centralista állam ellen, nyelvi és irodalmi védekezés a cseh-szlovák nemzetegység ellen, közvetlen egyenrangúság a szláv népek családjában.”

5. A magyarországi szlovákok és kapcsolatok a szlovák politikai és kulturális központokkal

Az előző fejezetekben már említettük a 18. századi nagy népmozgásokat, amelyekben a szlovákok jelentékenyen részt vállaltak. Az ezzel foglalkozó magyar, ill. szlovák szakirodalom jól visszatükrözi azt a sajátos, csak a szlovák településekre jellemző vonást, mely szerint a szlovák települések és telepítések – belső migráció – folyamatosan délre húzódtak, s állandóan újabb és újabb kirajzásokkal elősegítették a további alföldi települések újraéledését. S közben mennyire nem szűnt meg a kapcsolatuk a szülőhelyükkel és kirajzási településeikkel, azt az is jól bizonyítja, hogy az egyházi levéltárak anyagaiból rendszeres egyházi és családi kapcsolatok fenntartásáról értesülhetünk. Kezdetben a felsővidéki központokból kértek maguknak lelkészeket s igen hosszú ideig még vissza-visszajártak házasodás szándékával is. Békéscsaba és Nyíregyháza eddig feltárt egyházi levéltári anyagai ezt erősítik meg. Az újabb települések alakításánál mindig megfigyelhető, hogy a közelebbi környék alföldi szlovák nagy települései adják a lakosság egy részét, míg változó mértékben, de egy másik részét közvetlenül a felsővidéki vármegyék szlovákjai.

Az újra termékenyvé váló Alföld szlovák települései módosságukról nevezetesebbek voltak más országrészekben is. Így nem véletlen, hogy előszeretettel vállaltak evangélikus tanítók és lelkészek alföldi egyházközségekben állást. Ezek a kapcsolatok tehát a szlovák társadalom struktúrájának sajátosságait viselik magukon. A szlovák társadalom vezető rétege – az asszimilálódott nemesség helyett – az értelmiség, az egyházi értelmiség: papok és tanítók. Többséggel ők azok a művelt, több nyelvet beszélő, legalább Európát bejárt értelmiségiek, akik az irodalom terén is jeleskedtek. Különösebb bizonyítást ez nem is igényel. Csak nagy ugrásokkal a 19. sz.-ból, ha Kollárt Hollýt, Chalupkát és Palárikot említjük – látható, hogy mindegyikük egyházat szolgáló katolikus pap, vagy evangélikus lelkész. Ezt az értelmiségi réteget egészítette ki a jogászok és orvosok ugyancsak szerény, de mégis létező száma.

A korábbi fejezeteknél már utaltunk Pozsony kiemelkedő szerepére a 19. sz. legelején. Az evangélikus líceum tanárai és tanulói 1803-ban megalapítják a cseh-szlovák tanszéket és a Szláv Intézetet. A cseh-szlovák nyelv tanulóinak egyesülete leveles könyve bőséggel tartalmaz bizonyító anyagot a távoli, szlovák tömbtől elkülönülő települések jelentős tanár és lelkész egyéniségeivel fenntartott kapcsolatokról. Folyamatosan informálódtak a kulturális, egyházi életről, az újabb publikációkról. Ezeken a területeken cserekapcsolatot valósítottak meg. Kapcsolatuk volt Straka Károly tanítóval Csabán, aki oktatási tevékenységén túl jeles kertész is volt, s szlovák nyelven közölt a gyümölcsstermesztésről könyvet hasonlóképpen kortársához, Vilim Jánoshoz. Ugyanúgy leveleztek Leska István, Zselló Lajos kiskőrösi lelkészekkel irodalmi tevékenységük kapcsán. Tanári munkájáról ismert Koreny István szarvasi

gimnáziumi tanárral váltottak levelet. Ugyanúgy nyomon követték egy szegedi Ollik Pál nevű utazókereskedő közvetítésével a Szegeden szolgáló Sztamatovics görögkeleti lelkész munkásságát, aki természettudományos munkáiról is nevezetes volt.

Szeged kapcsán kötelességünk megemlíteni, hogy a jeles klasszika-filológus Budaváry József (Rózsahegy, 1844) a 19. század második felében 1870-től 1891-ig Szegeden a Piarista Gimnáziumban tanít. Kapcsolatot tart fenn Jozef Miloslav Hurbannal, rendszeresen járátja a *Slovenské Pohľady* (Szlovák Szemle) c. folyóiratot s más korabeli szlovák publicisztikai terméket.

Róla Zsilinszky Mihály Csongrád vármegye története c. monografikus feldolgozásában külön is megemlékezik. Persze fontosabb szerepet kapott Pozsony mellett Pest is. 1834-ben a szlovák nyelv és irodalom kedvelőinek egyesületét hozták létre a pesti szlovákok. Ennek elnöke Kollár János és tikára Martin Hamuljak lett. Az itt készült irodalmi műveket, verseket, könyveket, folyóiratokat a legtermészetesebb módon a szerte a vidéken elhelyezkedő evangélikus tanítók és lelkészek segítségével terjesztették. Az így keletkezett levelezésanyag jó betekintést nyújt a szlovák közösségek művelődési, közgondolkodási viszonyaiba.

De természetes kapcsolatok voltak a szakmák képviselői között is. Így például a Tótkomlói Csizmadia Céh protokolluma eljutott Túrócszentmártonba és Besztercebányára is. Ez a céhokirat 1836-ban lett szlovákra átültetve. Eredetije magyar, 1809-ben a gyulai Magyar Csizmadia Céh szabályaiként készült el. Lefordítása után megküldték az említett szlovák városokba is. A kapcsolatok és információk áramlása élénk és folyamatos volt. 1852-ben Selmecebányáról Szeberényi János szuperintendens s később bányakerületi püspök költözik Békéscsabára. Ez a család a mai napig is jelen van a városban. Leszármazottai hasonlóan ösükhöz ev. lelkészek, püspökök és főrendiházi tagok lettek. A békési esperességben az ev. egyházban a szlovák nyelvű istentiszteletek kitartó védelmezői. Szeberényi János közvetlen kollegiális kapcsolatban volt a 19. sz. egyik legkiemelkedőbb lírikusával Andrej Braxatorisszal (költői nevén Sládkovič). Egyik legismertebb költeménye, a *Marina* eredeti kézírata – talán nem véletlenül – pont a Békéscsabai Megyei Könyvtár kézírattárából került elő a 60-as években. Kulturális és kapcsolattartó tevékenysége miatt említésre méltó Jancsovics István szarvasi ev. lelkész munkássága. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1848-ban megjelent 2 kötetes új magyar–szlovák, szlovák–magyar szótára. Ezzel már 1847-ben elkészült. Folyamatosan konzultált szakmabeli tudósokkal, köztük a Petrőcön működő Godra Mihály lelkésszel.

Mindezek a felemlített példák arra utalnak, hogy a kapcsolatok aktív kulturális életet tükröznek. Természetesen a sajtókiadás egyre jobban való elterjedésével ezekre a kapcsolatokra még inkább rá lehet lelteni. Egyrészt olykor ezek közvetítésével informálták egymást a távoli területeken folyó gazdasági és kulturális életről. Egymástól kérdeztek s arra a sajtóban válaszoltak. A sajtó ezáltal az egyik legfontosabb eszköz lett a kapcsolatok felvételének, tartásának. Természetes módon Daniel Lichard Pesten működő lelkész, aki *Obzor* (Láthatár) c. lapjában felhívja az olvasók figyelmét arra, hogy alakítsanak egyesületeket, olvasó köröket, és szakmai egyleteket, ahol ügyes bajos dolgaikat megvitathatják. Így már nem csak a törvények engedték meg ezek alakítását, hanem saját értelmiségüktől is ösztönzést kaptak. Folyamatosan alakulnak az olvasókörök. Rendszeresen beszámolnak a kulturális életről, egyes jelentősebb eseményekről. Most már nem csupán tanárok lelkészek, hanem módosabb tanultabb gondolkodó parasztemberek is kifejtik véleményüket. Az egyes lapok megrendelő névsorát átvizsgálva meggyőződhetünk róla, hogy a szlovák lapoknak volt felvevőbázisa a többös szlovák területeken kívül is, a majdani Magyarország területére eső közösségekben is.

Úgy a fővárosban, mint a vidék településein is. Így például az *Orol* (Sas) című folyóiratnak 1861-ben a felsővidéki területen kívül 97 megrendelője volt. A jegyzékből az is világos, hogy nem csupán lelkészek és tanárok a megrendelők. Szolgabírók, mezőgazdák, gyárosok,

vendéglősök, iparosok, műveltebb polgárok, hivatalnokok, jogászok, jegyzők, orvosok, s kisbirtokosok is. Ezek Buda és Pest után Balassagyarmaton át Tótkomlós, Szarvas Békéscsaba, Nagylak, Petróc, Újverbász, Szemlak, Újvidék és Nagybecskerek városában voltak.

Nem maradt ki az ebből az észak-déli irányú vonaltól kicsit félreeső ma Veszprém megyei Bakonycserge sem, ill. Polgárdi. Ez a kör 1876–77-re nem szűkül le jelentősen, hiszen mindkét évben többnyire ezek a települések szerepelnek a megrendelők könyvében 72–72 fős olvasóközönséget képviselve. Ez a korabeli sajtópéldányszámok és árak mellett nem rossz eredmény. Ugyanebben az időben, 1861-ben a *Pešťbudinské vedomosti* (Pestbudai tudósítások) c. lapot (ez a konzervatív szlovák régi iskola lapja) 1050 fő rendelte meg, s ebből a vizsgált területünkre, a felsővidéken kívüli magyarországi területre vonatkozóan 78 fő rendelte meg. 1862-ben 96-an (teljes 1358); 1863-ban 89-en (teljes 1581). Megszűnésének évében 1871-ben 774 fő volt a teljes előfizetői gárda s ebből 54 fő a tágabban vett Alföldről érkező megrendelés. Sok esetben az előfizetők már ismerősök az *Orol* megrendelői közül. 1870-es évekből való adatok szerint (1872) a *Národné noviny* (Népújság), a *Denník* (Napilap) és a *Národný hlásnik* (Nép Hírnöke) c. lapokat az általunk vizsgált területen, 52 fő mindhármat előfizette. A megrendelők nevét vizsgálva szembeötlő, hogy a legtöbb esetben az említett lapok mindegyikét megrendelte. Amikor pedig megszűnt, akkor a jogutód lapot fizették elő. Mindezek a kapcsolódásokon kívül számos családi és személyes jó kapcsolat támasztja alá, hogy bár távol az anyanemzet tömbös településeitől, de mégis van kontaktus a diaszpórában élők és a nemzeti mozgalom élvonalával. A kapcsolatok igen szerteágazóak. A tapasztalatcseréktől a politikai véleménycseréig bezárólag.

Tehát az a gyakori megállapítás, mely szerint a szlovákság kisebb-nagyobb diaszpórái azért asszimilálódnak, mert minden tekintetben izoláltak, ez nem helytálló. Olyannyira nem így van, hogy az aktívan politizáló alföldi szlovákság Kulpin (Kölpény, Bácska) választókerületében 1905-ben Milan Hodžát választotta követének. A kulturális és politikai kapcsolatok mellett nem maradhat el egy harmadik lényeges faktor sem. Ez pedig a pénzügyi-gazdasági. 1918-ig tiszta szlovák pénzügyi intézet 59 volt, s ennek 42 fiókinvézete. Összesen tehát 101 szlovák pénzügyi intézet alakult. Figyelemre méltó, hogy nem kizárólag a felsővidékre figyeltek. 1896-ban a bácskai Petrócön, 1903-ban a Csanád megyei Nagylakon, 1911-ben Békéscsabán és a szerémségi Rokon, 1908-ban Kovačicán (Antalfalva, Bácska) 1909-ben ugyanitt szintén, 1907-ben pedig Újvidéken kezdte meg egy-egy pénzügyi intézet a működését. Így a szűkebb alföldi régióban 7 pénzügyi intézet igyekezett a gazdasági életben segíteni főként szlovák ügyfeleknek.

1918 után a kapcsolatok egy időre nehezkesebbé váltak. Új határok között, új viszonyok mellett három különböző országba szétszórva kezdte, ill. folytatta életét a korábban belső migráció folytán diaszpórába került szlovákság. A magyarországi szlovákok 1922-től 1928-ig alig kerültek, ill. keresték az anyanemzettel a kapcsolatot. A politikai viszonyok talán ezt kellően indokolják is. 1928-tól pedig a kulturális kapcsolatokra legfőképpen az alföldi (Békés-Csanád megyei) szlovákok törekedtek. Ezek valóban a kulturális élet szervezetté válását, élénkülését szolgálták. Ám már ezek a jelek is elegendő alapot adtak a pánszláv gyanúsításra. 1939-ig kulturális téren – önszerveződés formájában – valóban csak az alföldi régió szlováksága fejtett ki aktív szervező tevékenységet. Ám ezeket is éberrel figyeltette a hatóság. Hosszadalmas volna a felsorolása annak, milyen kifogásokkal próbálták ellehetetleníteni, ill. megtörni az aktivitásukat. Kis idő elteltével a sajtóhoz szokott szlovákság szükségét látta saját lap, ill. lapok megteremtésének. Ezek is komoly nehézségek árán s csupán a 30-as években kezdenek lassan megvalósulni. Bár 1948-ig folyamatosan megjelent, de mégsem tölthette be napilap, hetilap szerepét a Csabai Kalendárium. 1931-től egy evangélikus szlovák nyelvű lap indul Pitvaroson s majd 1933-tól Békéscsabán az Evangélikus Hírnök (*Evanjelický hlásnik*). 1934-ben Békéscsabán indul útjára a *Slovenská rodina* (Szlovák Család) c. világi

lap. Ezt követően csak 1939-ben indul lap, de már más politikai körülmények között. Érsekújvárott 1939-ben indul a *Slovenská jednota* politikai hetilap s 1942-től napilapként jelenik meg 1944 szeptemberéig. Volt még egy hetilapja a magyarországi szlovákoknak korábban is, 1923-tól a *Slovenské noviny* (Szlovák Újság).

Ezt a lapot a kormány támogatásával adták ki s így irányultsága miatt nem volt népszerű. 400 megrendelőt sem tudott magának megnyerni. Így többnyire ingyen példányként küldözgették országszerte. 1939 után még volt néhány kisebb szlovák lap is a *Praveň* (ifjúsági), *Nasa zastava*, *Nové Maďarsko* (politikai) lapok. Ezek azonban igen kis példányszámban s viszonylag rövid ideig jelentek meg. 1945-ben a háború után indul a *Sloboda* (Szabadság) c. lap, mely a lakosságcserét propagálja. A Szlovák Antifasiszta Frontja lapjaként 1948 végéig jelent meg. 1949-től a *Nasa sloboda* (A Mi Szabadságunk) címmel jelent meg a magyarországi szlovákok hetilapja. Ez a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége lapja volt. 1957 júniusától napjainkig a *Ludové noviny* c. hetilap jelenik meg, utóbb már a Magyarországi Szlovákok Szövetsége lapjaként. Sajnos 1923-tól folytonos az a tény, hogy kormányzati háttértámogatással, ill. erős ilyen irányú befolyással jelentek meg a magyarországi szlovákok lapjai. 1992-től van egyházi-ökumenikus szlovák lap is. Ennek elterjedését lesz szükséges megoldani a jelenben a szlovák önkormányzatoknak.

6. Asszimiláció és együttélés

Mielőtt a konkrét eredményeket mutatnánk be, némi elméleti alapvetést vázolunk fel. Az asszimiláció kérdéskörével számos kutató foglalkozott a múltban is. A jelenkor, úgy tetszik, ismét nagyobb figyelmet szentel e kérdésnek, mint néhány évtizeddel korábban. Mindeközben azonban mindenki által elfogadható definiálást senkinek sem sikerült megalkotni. Az asszimilációnak számos szinonim jelentését használjuk: pl. hasonosulás (Gáspár Zoltán), beolvadás (Balás Károly), Alapvetően figyelembe kell vennünk, hogy ha az asszimilációról beszélünk, az nem lehet csak egyoldalú, egyirányú folyamat. Az egymás mellett élő egyének és csoportok kölcsönösen hatnak egymásra. Amikor ez az egymásra hatás toleranciával párosul, akkor egy öntörvényű folyamatról van szó: az asszimilációról. Ezt az egyének döntik el mindig. Így ez az egyéni jogok legalapvetőbb tényezőihez tartozik. Amikor az egyébként is létező egymásra hatás egy erőltetett, magasabb elvárásoknak megfelelni akaró türelmetlenséggel párosul, akkor beolvasztásról, magyarosításról beszélhetünk. Ezek fajtái igen sokrétűek lehetnek, a társadalmi lét csaknem teljes területét felölelik. Az 1860-as évektől 1930-as évekig az asszimiláltság legfőbb ismérvének a nyelvi azonosságot tartották. A 30-as évek végétől az ismérvek sora bővül. Az előzőn kívül a nemzeti szellemmel, hivatástudattal, törekvésekkel való azonosulást is megkövetelték. Ezáltal kap nagyobb hangsúlyt a már a századelőn meggyökerezett nézet, hogy az asszimiláció érzelmi, lelki folyamat.

Erről 1908-ban részletesen Kaposi M. L. írt (A nemzetiségi kérdésről; pszichológiai alapon). 1928-ban pedig Jancsó Benedek fogalmazza meg tömören: „A nyelvi és érzelmi asszimilálódás nemcsak egyszerű történeti jelenség, hanem olyan szellemi és érzésszerű elváltozás, amely az emberi lélekben megy végbe. Ennek következtében nemcsak a politikai és a jogi élet szervezeteinek van hatásuk rá, hanem az egyéni lélek különböző indítékokból származó ösztönzéseinek is, amelyek számtalan esetben az ún. tudat alatt ható imponderabiliák (megfoghatatlan) világába tartoznak.” Tehát az asszimiláció számtalan módon végbemehet, s állandóan mozgásban lévő folyamatról van szó. Ezért a statisztika módszereivel csak egy adott időpont állapotát tudjuk rögzíteni. Ezt az igen bonyolult folyamatot igyekszik elénk tárni Balás Károly A népesedés c. terjedelmes művében (1905) Jászi Oszkár 1907-ben ismerteti Sarah Simons munkáját a társadalmi asszimilációról. Maga Jászi az asszimilációt mesterséges magyarosításnak nevezte. Jászi szerint ennek az eredményei kétes értékűek:

1. Az elnyomott népben nemzeti érzület megerősödését eredményezi;
2. demoralizálja az uralkodó nemzetet, míg az elnyomottakat szellemileg és erkölcsileg fejleszti;
3. hátráltatja a gazdasági, társadalmi haladást;
4. a racionalista drill kiöli a gyermeki lélekből a szellemi rugalmasságot;
5. nyelvi eredményei nem időtállóak;
6. a kulturális haladást fékezi általában;
7. a valóságos érzelmek és érdekek asszimilálódását lehetetlenné teszi.

A 19. sz. végi magyar kormányok az 1870-es évek közepétől a már törvényileg is elfogadott egységes politikai nemzet fogalmának gyakorlati kivitelezését szorgalmazták. Lengyel Zoltán 1917-ben megjelent könyvében – aki egyébként a magyarosítás lelkes híve volt – a következőket írta:

„A helységnevek megmagyarosítását keresztül vittük állami intézkedéssel. Egyéni neveinkkel azonban nem törődtünk, sőt a szent ügyet visszafejlődni és hitelében csökkenni engedtük.” ... „Csak a magyar név általános és teljes diadalra jutása szüntetheti meg a társadalmi és felekezeti visszavonás és szétagoltság mai állapotát. A lelki összeforradásnak ez az első szükség-szerű lépése.” ... „Magyarrá kell lennünk mindnyájunknak és mindenben! A név nagy tényező!” ... „A nemzeti nyelv uralmának pedig a nemzeti nevek uralma a cégtáblája.”

Mindezen jelszó- és propagandaszerű szövegek ellenére – amelyeket egyébként komolyan vettek a magyarosítást szorgalmazó körök – 1848–1917 között 66 000 magyarországi lakos magyarosította meg nem magyar hangzású nevét. Ezeknek zöme is a zsidósághoz tartozott, nem a szlováksághoz. A szlovákság ebből alig veszi ki részét. 1890-ig elvéve találunk névváltoztatókat közülük. 1900-ig már szórványosan jelentkeznek – főként az államigazgatás területén dolgozók. 1900 és 1920 között még mindig nem válik domináns tényezővé az asszimilációs folyamatban. A magyarosítás egy másik vonalon is végbement. Beksics Gusztáv a „liberális nacionalizmus” magyarországi egyik fő ideológusa véleménye az volt, hogy: „Egy tucat nagy és magyar város biztosabban fenntartja a magyar nemzetet a következő évekredben, mint fenntartotta az előzőben az ősiség s a megye. S a város nemcsak konzervál, mint konzerváltak ezek, hanem fejleszt is.” A városokat három tényező révén gondolta az asszimiláció érdekébe állítani: 1. az iparosítás révén, 2. a közigazgatási, bírósági s egyéb állami hatóságok, művelődési intézmények koncentrálásával, 3. a városok zsidóságának beindult gyors magyarosodása maga után vonta az ipar és kereskedelem magyarságát. A magyar ipar és kereskedelem pedig biztos záloga volt az ország megmagyarosodásának. Az ipari munka azonban önmagában még nem asszimilációs tényező. Akkor válik azzá, ha az adott iparközpont egyszersmind interregionális és interetnikus jellegű belső migráció célpontját jelenti. Ez a folyamat egyedül Budapesten kezdett megvalósulni, míg a másik két régió – Borsod és Komárom – területén csekélyebb volt az ipari munkásság etnikai-nemzeti homogenizációja. Az iparosodás és magyarosodás Budapest és néhány kisebb jelentőségű magyar iparközpont kivételével nem a nem magyar munkások elmagyarosodásában mutatkozott meg, hanem a magyar munkaerő nemzetiségi régiókba való áttelepülésének formájában.

Annyi bizonyos a szlovákok esetében, hogy az asszimilációs arány és a névváltoztatás nem azonos mértékű. A nevet változtató ember nem feltétlenül változtatja meg a nemzetiségét.

Több asszimilációs tényezőnek kell együtt egy adott régióban ill. közösségben jelen lenni, hogy az eredményes legyen. Tehát, hogy nyelvet, nevet, kultúrát váltson az egyén. Nem hagyható figyelmen kívül a magyarosodást elősegítő közigazgatási átszervezések, külterületek elcsatolása sem. Ilyen hatással lehetett maga a kivándorlás is. Azonban a beolvadás, magyarosodás elősegítőjeként vehető számba a vegyes házasságok szaporodása is. Ez azonban

az egyházi és világi regisztrálások alapján 1918-ig nem volt számottevő, s a Trianon utáni magyarországi területen is csak kismértékben van jelen. Az alföld szlováksága pedig csak 1948-50 után házasodik nagyobb mértékben más nemzetiségűekkel.

Egy országos összesítő adat szerint 1897-ben a szlovákok az év házasságkötéseiből 11,57%-ot értek el. Ebből 10,89% szlovák és szlovák között kötötték. A vegyes házasság mindössze 0,68%, Ebből is csak 50% esik (0,38%) a magyar nemzetiségre. Ugyanezt támasztják alá egy az Alföld egyik legismertebb szlovák településéről (Tótkomlós) származó vőfélykönyv bejegyzései is. 1888-tól 1924-ig (46 éven át) vezetett házasságkötések jegyzéke (788 házasság kötődött ez idő alatt) ez. Ebből jól kirajzolódik, hogy a tótkomlósiaiak az említett időhatáron belül egymás között, ill. Pítvaros, Ambrózfalva, Tótbánhegyes, Csanádalberti, Békéscsaba és Nagylak szlovákságával házasodtak. Így ezt sem nevezhetjük a nemzetiségfeladás lényeges tényezőjének a szlovákok esetében.

A tartós környezeti ráhatások, amelyeket adminisztratív úton is erősíteni lehetett idézhetek elő nyelv, ill. kultúraváltást. Ezt pedig az iskolák, az egyház nyelvének magyarrá tételével lehetett sürgetni. Jászi a következőt írja erről: „Természetesen elsősorban az ország oktatási rendszere látszott a legmegfelelőbb eszköznek a magyarosítás céljára.” ... „Az 1879-es elemi iskolai törvénytől kezdve az 1883-as középiskolai törvényen át az 1891-es óvodai törvényig folyamatos és erősödő törekvés volt a tanítók és a tanárok elmagyarosítása, a magyar nyelvű visszaszorítása.” ... „A magyarosítás másik fontos eszközének a közigazgatás gépezete látszott, elsősorban a megyék közigazgatása.” Tehát a Jászi-féle elnevezésű mesterséges magyarosítás szinte minden területen próbálkozott érvényesülést szerezni. Érdekükben állt a magyarosítást pártoló köröknek, hogy az egyházak prédikációs nyelve, jegyzőkönyvei is kizárólag magyar legyen. Ahol még nem tették meg az intézkedéseket kikényszerítették. A magyarosítás egyre türelmetlenebb, intoleráns, jogilag és etikailag is kifogásolható formákat öltött. Az egyházak legfelsőbb vezetői és a vármegyék egyformán a magyarosodás gyorsabb ütemét a templom és az iskola magyarrá tételében látták. A levéltárak bőséggel szolgáltatnak adatokat ahhoz, hogy mely vidékeken, milyen mértékben avatkozott bele a természetes folyamatokba a kormányzat vagy annak alárendelt közigazgatási hatóság. Ezek sokszor egymással vetekedve próbálták fölülmúlni egymást ötletekben és rendelkezésekben. Gyakorlatilag a finom és a drasztikus eszközök váltakozó, ill. párhuzamos alkalmazása évtizedeken át mindenképpen meghozták eredményüket. Nem vártak mást az egyéntől, csak annyit, hogy adja föl nemzetiségét, s váljon magyarrá. Ettől kezdve nyitva állt előtte az egyéni érvényesülés útja. A kollektív jogok gyakorlását pedig amennyire csak lehetett, gátolni, szűk mederben tartani igyekeztek (lásd egyesületek, sajtó és hitelintézeti rendszer stb.).

Legmarkánsabb példái az intoleranciának és a kormányzati túlkapásoknak az 1874-es szlovák gimnáziumok bezárása (Znióváralja, Nagyrőce, Túrócszentmárton) majd pedig a szlovákok egyetlen tudományos, irodalmi intézete, a *Matica slovenská* hamis vádak alapján való bezáratása (államellenes, pánszláv tevékenység). Ezt tetőzte be az 1907-ben született *lex Apponyi* (iskolátörvény), amely a nemzetiségi nyelvű oktatás ellen az utolsó támadás. Ennek eredménye persze csak akkor volt lemérhető, amikor a szlovák nemzeti mozgalom és vezetői megköszönik Jászi és Károlyi közeledő, megértő, segítőkész gesztusait, de ők már egy másik cél elérésében voltak érdekeltek, a teljes nemzeti függetlenség elérésében. Igaz erre még várniuk kellett több évtizedet, de az már biztos volt, hogy azt az utat már nem a magyarok társaságában teszik meg. A szlovákok sem tudták előre, hogy a cseh politikai garnitúra, mint új partner, hasonlóképpen fog viselkedni, mint az előző magyar, csak most az egységes cseh-szlovák nemzet mint fikció hangoztatásának formájában.

7. Együttműködési esélyek, párhuzamok a 19–20. sz. folyamán

Az együttműködés esélyei még adottak voltak a 19. sz. elején a nyelvharc és a polgári átalakulásért folytatott küzdelmek során. Sajnos, a Kossuth képviselte köznemesség a kor nemzeti, nacionalista közgondolkodása hatása alatt képtelen volt felfogni a többi nemzetiség, főként a szlovákok azonos követeléseit, amelyet leghatározottabban Štúr képviselt. Kossuth ekkor egyáltalán nem gondolkodott a föderalista megoldásokon. A szláv kölcsönösség ideája még ekkor túl friss, s jobb megértése érdekében pedig nem tett semmit. Maga Széchenyi István gróf az, aki rendszeres konzultálásban van az 1842-es év folyamán Kollár Jánossal, az idea kifejtőjével. A személyes kontaktus meggyőzte arról, hogy nem a magyarság ellen irányuló elméletéről van szó. A Szent István-i állam keretén belüli boldogulásról van szó, s még nagyon sokáig. Az érdekeket összeegyeztető szándék és lépések elmaradtak a magyar fél részéről. Ehelyett elfogató parancsok születnek a szlovák nemzeti mozgalom vezetői ellen. Az együttműködésnek pedig megvoltak az esélyei. Bizonyítja ezt az is, hogy Štúr és Hurban mintegy 400 fős serege fordult csupán a Kossuth-csapatok ellen. A szlovákok igen jelentékeny része a szabadságküzdelemben Kossuthot támogatta tetteikkel is, tömegesen. Tehát hamis az a vád, mely szerint a szlovákok a Kossuth vezette forradalom és szabadságharc ellen fordultak. Voltaképpen az elkésett üzenet szerepét tölthette már csak be az 1849. július 28-án Szegeden a Szemere Bertalan vezetésével üléselő kormány nemzetiségi törvénye. Sem taktikai, sem stratégiai célokra már nem lehetett használni, de a gyakorlatba sem mehetett át, hiszen a hadi helyzet ennek ellenére alakult. Felismerhető közelségben volt pedig ekkortájt a közös hazát építő, védő két nemzet összefogása, ha az önálló fejlődésre való jogát elismerték volna a szlovákoknak. Az erre való törekvés még nem jelenti a másik megsemmisítését, vagy legalább nem feltétlenül kell velejáró jelenségnek lennie. Az első és igen komoly úttévesztés megtörtént. Kossuth az 50-es évekre már ráébred arra, hogy a föderalizmus megoldható, s jótékony hatású lehet. Ám mindez már az emigrációban történik, s befolyása ezekre a politikai természetű ügyekre már nincs.

A 19. század folyamán még egyszer lehetőség kínálkozott az összefogásra. A szlovák polgári értelmiség és a magyarok közötti közeledésnek tanújelét láthatjuk az 1860-as években is. Nem az 1861-es memorandum sikertelensége vetett véget a szlovák–magyar közeledésnek. Eötvös József 1860-ban a Pesti Naplóban a nemzetiségi kérdéstről írt cikkével nagy népszerűsége tett szert a szlovákok körében, de 1865-ben megjelent műve, A nemzetiségi kérdés, még nagyobb bizalmat váltott ki irányába.

A kiegyezés után a szlovák polgárság joggal érezte úgy, hogy kiszorították az állami életben való részvételből. Mégis volt egy reális alapokkal induló polgári csoportosulás, amely célul tűzte ki, hogy a kiegyezés után is megpróbál a magyar szélső baloldallal s később a Deák-párttal megegyezésre jutni. A közeledésnek komoly pénzügyi-kereskedelmi háttere is volt. Bobula és csoportosulása (ahogy akkoriban nevezték, Új Szlovák Iskola) főleg ipari vállalkozókból és kereskedőkből állt, akik nagyrészt a konjunktúrát jelentő Budapesten telepedtek le.

Felismerték, hogy egy szűk időre, de érdekeik a magyar vállalkozó polgárság érdekeivel azonosak, s így részt akartak kérni a modern ország építéséből. Őket támogatta a kor jeles írója Ján Palárik is. Az 1868. évi XLIV. tc. azonban mérföldkő volt a szlovák–magyar megegyezés, kiegyezés szempontjából.

A „nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” született törvény előkészítésében sajnos a szlovák polgárság nemzeti mozgalmanak nem sok szerepe volt s az ellene való tiltakozásban sem. 1865–68. évi országgyűlésen nem volt képviselője, s így az előkészítő bizottságban sem vehetett részt. Ez magyarázta azt is, hogy a szlovák ellenjavaslat csak később tudott megszületni. A törvény tárgyalása során Bobuláék megpróbálták egy kompromisszumos megoldást

találni a magyar javaslat és a memorandum között. A Bobula tulajdonában lévő *Slovenské noviny*ben (Szlovák Újság) fejtették ki véleményüket a szlovák–magyar kiegyezésről. Feladták a memorandum követelte *Okolie* (szlovák autonóm terület) létrehozását. Inkább a vármegyei önkormányzaton belül gondolták megoldani a szlovák kérdést úgy, hogy a szlovák többségű megyék szlovák igazgatás alá kerültek volna.

Az említett szlovák ellenjavaslat 1870-ben Viliam Pauliny-Tóth törvénytervezetében öltött testet (Törvényjavaslat a nemzetiségek egyenjogúvá tételéről). Ezt a tervezetet magyar részről a függetlenségi párt politikusai támogatták. Ez elismerte a magyar mellett a román, a szerb, a szlovák, a rutén és a német nemzetet. Ezek együtt képezték volna a magyarországi nemzetet, megkülönböztetésül a magyartól. Megyékben és községekben, valamint a városokban a javaslat azt a nemzetiséget ismerte el uralkodónak, amely abszolút vagy relatív többségben van.

Sajnos ez a javaslat sem került komoly megvitatásra, minthogy még a dualista korszak idején számos alkalommal a többi modifikáló javaslat sem. Így megvalósítását nem is mérlegették: Borsody István találóan fogalmazott a kérdés kapcsán:

„Elsikkadt mint néhány más magányos intelem, és mint az 1895-ben tartott nemzetiségi kongresszus hasonló javaslata, a milléniumi évek önfeledt magyar mámorában.” Tehát minden közeledő szándék ellenére, ismételten tudomást sem vettek a politikai körök, hogy a szlovákok is öntudatra ébredtek, nemzetté váltak. A nemzetiségi törvény, hasonlóan a 49-eshez, nem ment át a gyakorlatba. A szlovák polgárság elutasította a nemzetiségi törvényt, mert nemzeti öntudata és a magyar nemzetszemlélet között legalább egy szakadéknyi táton gott. A megegyezésnek mindenféleképpen elejét vette az a gyakorlat, hogy mindennemű nemzeti törekvést az uralkodó körök pánszlávnak minősítettek. A szlovák sajtóban megjelenő cikkek szerzőit sorozatos perekkel sújtják, s ezek végeredménye sok esetben börtön. Az egyesületek esetében az engedélyezések vizsgálatánál egyértelmű különbségtételt fedezhetünk fel. Jóval hosszadalmasabb az eleve magát szlováknak minősítő egyesület engedélyezési procedúrája. Ezért van az, hogy az egyesületet alakítani szándékozók tartózkodtak a manifeszt megnevezésektől. Ugyanígy óvakodtak a kétnyelvű alapszabályok betérjesztésétől. Jóval több szlovák, szlovákul társalgó egylet működött, mint amennyinek szlovák alapszabálya volt. Az alakítás körét is folyamatosan szűkítették. 1920 után persze a magyarországi szlovákoknak kevés esélyük volt arra, hogy kezdeményezéseiket meghallgatva eredményt érnek el. Ha mégis engedélyeztek valamilyen sajtóterméket, azt vagy a kormány által támogatottnak kell felfognunk, vagy szigorúan korlátok között tartott (postai terjesztésének korlátozása) esetről volt szó. A szlovák nyelv használata, minden hatályban lévő rendelet vagy törvény ellenére csak nagyon korlátozott érvényre jutott. Az amatőr színjátszásokat hatóságilag figyeltették. Cenzúrázták az előadható darabok tartalmát. Egyszerűen szólva komoly akadályokat gördítettek a szervezők elé. A Horthy-korszak egésze folyamán törekedtek a még szlovák jelleget magukon viselő szlovák egyesületek karakterén, koloritján változtatni.

8. Az egyház szerepe a kultúra és a nyelv átörökítésében a szlovákok körében

E témakörön belül már sok szempontból ismert tényeket ismételhethetnénk meg. Így megkíséreljük összefoglalás szintjén áttekinteni a kérdéskört.

Az 1869-es évig alig létezett állami alapítású iskola. Eddig az időpontig – az iskolák közsegésítéséig – az egyházak törődtek az iskolaállítással, így döntő befolyásuk volt az analfabétizmus csökkentésében, a kultúra, a műveltség továbbításában. A magyarországi szlovák nyelvű evangélikus lelkészek szerepe felbecsülhetetlen. Nemzetiségfenntartó szerepe elvitathatatlan. Az 1920–1944 közötti a 52 szlovák (nemzetiségi) nyelvet is tanító iskola mindegyi-

ke az evangélikus egyház fenntartásában volt. Az evangélikus, de a katolikus papok is a 19–20. sz. folyamán egyesületek alapításának kezdeményezői, megszervezői. Számos esetben abban vezető szerepét is vállaltak (elnök, alelnök stb.). Ezáltal honosodhattak meg a – napjainkra ismét nagy fontosságra szert tevő – civil vidéki társadalmak, szervezetek. Példamutatójuk pozitív hatással volt az önszerveződések elterjedésében és aktív működésükben.

A legtöbb esetben ott találjuk őket újságalapításoknál, ill. azok szerkesztőségeikben. Az előzőekben már említett magyarországi szlovák nyelvű sajtó kiadásoknál a Szeberényi család két tagja – dr. Szeberényi Lajos Zsigmond, Szeberényi Gusztáv, valamint Francisci Mihály és Linder Károly jeleskedett. Nem vonható kétségbe, hogy az általuk alapított, ill. szerkesztett szlovák nyelvű sajtóba bevonták lelkész kollégáikon túl a felcseperedő szlovák művelt polgárságot. Cikkek írására, hagyományok gyűjtésére és a múlt emlékeinek megőrzésére buzdították őket. Ezáltal tettek szert tartós együttműködőkre, cikkírókra kiszélesítve a sajtótermékek társadalmi támogatottságának bázisát. Majd minden amatőr színjászó-darab előkészítésénél vagy betanításánál aktív szervezők és közreműködők.

Példamutatásuk a modern és eredményes gazdálkodási, termelési módok, technológiák kidolgozásában, elterjesztésében, meghonosításában ugyancsak megemlítendő, gondoljunk csak Tessedikre.

De akadtak követők: Straka Károly, Haán János, Vilim János stb. A különböző szakmai társulások kezdeményezői is: pl. méhészegyletek alakításánál. Majdnem minden területen a közösségekben nagy becsben tartott, valóban szolgáló papok sorát sorolhatnánk fel. A szlovákok esetében az irodalom megteremtői is közülük kerültek ki. A 19. század szlovák irodalmát, sajtótörténetét áttekintve nagy többségben az egyházak szolgáit fedezhetjük fel. Ők azok, akik nem csupán a hitben erősítették közösségeiket, de a tudományban és a társadalmi élet szinte minden területén.

9. A műkedvelő színjátszás a délkelet alföldi szlovákok körében

Befejezéseként összehasonlítást illenék tennünk az ország más, szlovákok által lakott térségével. Ám ezek a kérdések annyira kimunkálatlanok, hogy erre az időszakra összehasonlítási alapul szolgáló, hozzáférhető publikáció nincs. A népesség viszonylag koncentráltabb elhelyezkedése az Alföldön a lehetőségek jobb kihasználását segítette. Míg a Dunántúlon és északon az apróbb falvas területeken a minimális 40, ill. később a 20 főt sem tudták biztosítani a szlovák anyanyelvű oktatás bevezetéséhez. A nemzetiségi mozgalom hatását, oly mértékű intenzitását, amely a Békés és Csanád megyeiekénél volt, másutt nem észleltük.

Budapest talán kivétel, de érthető is. Hiszen mint főváros, minden jelentős politikai irányzat és aktív tevékenység központja is volt egyben. Ugyanakkor beolvasztó hatása is fokozottabban érvényesült. A lapkiadás Budapesten csak kormány által támogatott formában észlelhető. Így országosan egyedüli az a próbálkozás és időszakonkénti lapkiadás, amelyről a dél-alföldi szlovákok esetében az előző fejezetekben írtunk. Az egyesületek terén pedig olyan forrásfeltárási hiányosságok, feldolgozatlanságok vannak a szlovák egyesületek viszonylatában országosan is, hogy nincs módunk az összehasonlításra. Ezt minden túlzás nélkül mondhatjuk. Ugyanez a helyzet a műkedvelő színjátszás területén is. Tudjuk, hogy kedvelt művelődési forma volt tárgyalt korszakunkban, de publikált munkák erről nem jelentek még meg. Így tehát igen körülményes volna összevetni az ország más területén élő szlovákok helyzetét e téren a Békés és Csanád megyeiekkel.

Az amatőr színjátszás múltja is a dualizmus korára nyúlik vissza. Első ízben 1907-ben Tótkomlóson mutatkoztak be a színházat kedvelő műkedvelő fiatalok. Az első előadás Hollý, Jozef: *Kubo* c. darabja volt. Rendezője Benyó András volt. Így tehát már az első alföldi színi-

előadás után – ami 1905-ben Nagylakon volt – a komlóiak kapcsolódtak be ebbe a képességeket próbára tevő, szívet, lelket melengető tevékenységbe. Persze a művelődési szándéknak számos akadálya alakult ki – legalábbis a törvények és rendeletek szintjén – a húszas évek végére. A hagyományos színjátszó falvak közül a trianoni határok között már csak Tótkomlós volt. Itt szinte töretlenül folytatódott a színjátszás hagyománya. 1928-ig csak itt voltak vállalkozó műkedvelő csoportok. Ezt erősíti meg Francisci Mihály is 1931-ben megjelent monografikus vázlatában Tótkomlós kapcsán. „Szlovák színház az Alföldön, szlovák színjátszó kultúra magyar környezetben: ez valóban egyedüli jelenség hazánkban. Itt van a hatalmas Csaba, ott van a nagy Szarvas, Bánhegyes, Pitvaros, Albert. Mindegyikben túlnyomó többségben szlovákok laknak és egyaránt mintha fogalmuk sem volna a szlovák műkedvelő színjátszásról.”

Kulik András visszaemlékezései szerint gyakorlatilag minden egyes előadás bemutatásának engedélyéért harcot kellett vívni. S mindig valamely engedélyezett, vagy tolerált egylet palástja alatt kellett fellépni.

A trianoni Magyarország jogszabályai közül a 169.953/1928. B.M. sz. körrendelet az, amely a műkedvelői előadások engedélyezése kapcsán megkötéseket használt. Előírta, hogy bármely alapszabályszerűen működő egyesület, amely műkedvelői előadásokat tart, vagy direkt ilyenek művelésére alakult, kötelesek belépni a Magyar Műkedvelő Egyesületek Országos Szövetségébe. Továbbá bármely társadalmi egyesület és magánszemélyek az általuk rendezendő műkedvelői előadásokat a rendőrhatalom engedélye előtt a már említett országos szövetségnek kötelesek voltak bejelenteni. Ezen változtat a 109.000/1932. B.M. sz. körrendelet. A fentebb említett megkötéseket feloldja. Kizárólag a szerzői jog oltalmát hangsúlyozza. Szem előtt tartja a vidéki színészet – mely egyébként is válsággal küszködött – érdekeit is. Megjegyzi, hogy műkedvelői színjátszásra csak úgy adjanak a helyi hatóságok engedélyt, hogy az állandó színtársulatnak konkurenciát semmiképpen sem jelentsen.

Ahol pedig csak időszakosan van jelen hivatásos társulat, ott a tartózkodásuk idejére műkedvelőknek fellépési lehetőséget ne adjanak. Persze a műkedvelő előadások kulturális és népnevelő hatását elismeri. Ezt követően a 199.900/1934. B.M. sz. rendelet s a 174.951/1935. B.M. sz. rendelet szabályozza a műkedvelő előadások engedélyezését. Békéscsaba és Tótkomlós esetében még a negyvenes évekből is van adatunk előadások tartásáról.

A 199.900/1934. B.M. sz. körrendelet a műkedvelő színdarabok tartalmi ellenőrzését a törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságok feladatává tette. Ehhez 1934. december 1-jétől egy 450 darabból álló összeállítást; betűsoros kimutatással bocsátott a rendelkezésükre a B.M. A 174.951/1935. B.M. sz. körrendelet pedig azokra a napokra, amikor mozgófénykép-vetítés volt, tiltotta a műkedvelő előadások tartását. Ha állandó vetítés volt, a tilalom csak a hét három napjára vonatkozott. Kimondott hazafias darabokat méltányossági alapon engedélyezhettek ezen kívül is.

A szlovák műkedvelő színjátszás témájával Francisci Mihályon, Kulik András, Papp Jánoson és Dedinszky Gyulán kívül időközönként a korabeli gyér szlovák sajtó is foglalkozott. Ezek a munkák és írások mind kiemelik, hogy felbecsülhetetlen küldetése volt ezeknek az előadásoknak a szlovák falusi élet terén. Felkeltik a művelődés irányába a vonzalmat, kritikai látásra nevelnek, segítenek az érték és értéktelen felismerésében, Mindemellett terjesztik a műveltséget, kifejezőkészséget, javítják, tisztítják az élő nyelvet, akaratlanul is szívbe oltják az anyanyelv iránti szeretetet.

A legtöbb darabot a komlóiak adták elő. 1919-től 1944. októberéig 106 alkalommal léptek fel. Ezekből 52 előadás védnökét ismerjük. A Földműves Egyesület (1902) 16 alkalommal, a Férfiak és Ifjak Művelődési Egyesülete (1919) 14 alkalommal, a Kisbirtokos Szövetség (1921) 8 alkalommal, az Ev. Egyházi Dalegylet (1927) 10 alkalommal, a Méhész Egyesület 2 alkalommal, a Munkás Otthon (1923) 1 alkalommal, a Hadirokkantak Szövetsége 1 al-

kalommal rendezett szlovák előadást. A legtöbb esetben nem is saját tagjaik, ill. ifjúságuk játszott. Többségében Ferko Urbanektől, Hurban-Vladimirov Vladimírtól, Laskomerskýtól, Jozef Hollýtól, Tajovskýtól, Terézia Vansovától játszottak darabokat. A harmincas években a csabai fiatalok és aktivisták csaknem minden, Tótkomlóson előadott darabot megnézték. Ez olykor kölcsönös volt. A Tótkomlóson bemutatott színműveket persze a kisebb, környékbeli falvak szlovákjai is látogatták. Így Ambrózfalváról, Pitvarosról, Csanádalbertiből, Bánhegyesről. Ilyenkor a nézők létszáma elérte a 400 főt is. 1923. IX. 23-án a Munkás Otthon védnöksége alatt rendezett előadáson – a Szerelem sírja címmel – jelen volt Dénes István országgyűlési képviselő is, társaival. A tótkomlósi műkedvelők munkásságát a korabeli szereposztások részletes felsorolásával alaposan foglalkoztak Francisci M. és Kulik A. Ezért munkánkban a további részletezésüktől eltekintünk.

Békéscsabán az első színdarabot 1929. III. 17-én adták elő a csabai fiatalok. Ez a *Prokla* címet viselte. Vallásos darab. A következőt 1930. január 20-án játszották. Ugyancsak vallásos témájú, s a Jefte fogadalma címet viselte. Betanítatásukra dr. Szeberényi Gusztáv vállalkozott. Ezt az első két próbálkozást 1931-ben most már követte egy világi témájú, Pluhár Mihály rendezésében – hosszú engedélyeztetési procedúra után – 1931. november 14-én Békéscsaba-Ersébethely (Jamina), Orosházi u. 46. sz. alatt a Hegedüs-féle vendéglő nagytermében adták elő Ján Palárik: A drótos c. színdarabját. Szigorú rendőrségi ellenőrzés mellett folyt le az előadás. A jelentéskészítő szerint mintegy 200 ember vett részt, zömmel fiatalok. Bár nem mulasztja el felsorolni „a pánszláv eszme előharcosai”-nak minősített embereket sem, pl. Baukó Györgyöt, Kovács F. Györgyöt, Francisci segédlelkészt, Hursán evangélikus tanítót, Szák György drogéria tulajdonost. Kisgazdák közül Araczkai György, Hursán János és Botyánszki Mihály családjukkal jelentek meg. Tótkomlósról Vajda András 38 fiattal. Gyuláról Mekis nevű államépítészeti hivatali mérnök. Ezenkívül a jelenlevők kisiparosokból, munkásokból és törpebirtokosokból kerültek ki.

A rendőrtanácsos jelentésében ezt a kulturális formát veszélyesnek tartotta, mivel „a magyarosodás útját elvágják” és a talajt a „csehszlovák nemzet”-i idea számára mindjobban előkészítik. Mindezt pedig az ifjúság iskolán kívüli célirányos nevelésével óhajtják elérni – fejezi be elmarasztaló sorait. Ugyanezt a darabot a Kisgazdák székházában is előadták november 21-én, hasonló érdeklődés mellett. 1932. május 15-én már az Általános Népegylet ugyancsak a Kisgazda-székházban hirdeti meg Ferko Urbanek az *Už sú vsetci v jednom vreci* (Már mindnyájan egy zsákban) és a *Kamenný chodníček* (Köves ösvény) című, egy és három felvonásos színdarabját. A rendőrség jelentése szerint 350 fő nézte meg az előadást. Minden bizonnyal furcsa volt számukra, hogy a plakátok teljes szövegezése szlovák volt, mivel ezt hangsúlyosan külön bekezdésbe foglalták. Kiemelték azt is, hogy ezeknek az előadásoknak „mind több és több a hallgatója”.

1932. január 9-én az Erdei árvácska (*Lesná sirôtka*) c. színdarab főpróbáját tartották. Február 2-án a rendes előadását. A színdarabot Linder László írta s fordította szlovákra. Helyszíne a békéscsabai Kereki-földek tanyai iskolája. Itt tanított Kovács Pál fiatal tanító (23 éves). Mivel engedélyük a bemutatáshoz nem volt, s a rendőrség felfedte, 1932. március 11-én a tárgyalás megtörtént. Kovács Pált 20 pengő bírságra ítélték. Még ugyanez év szeptember 3-án Pluhár Mihály csoportjával bemutatta *Jožko Púčík a jeho kariera* (Pucsik Józsi és karrierje) c. darabját. 1933. január 14-én ismét Szekerka János és társai jelentkeznek két új színdarabbal. Az egyik a Százlevelű rózsa (*Stolistová ruža*), a másik a Madárijesztő (*Strašidlo*).

1934. áprilisában Szekerka János kér ismét engedélyt. Ez alkalommal az *Auto*, valamint a *Kubo* című darabokat tanulták be. Most még a szöveggönyvet is bekérték. Majd Péchány kormánybiztos ellenőrizte és jóváhagyta a kihagyandó részek megjelölésével. Rendkívül sikeres előadás lehetett, mivel a rendőri jelentés 700 résztvevőről írt. Ezek nagyobb része csabai volt. A környék falvaiból csak egy-két látogató jelent meg. Veszélyesnek ítélték a helyze-

tet, mivel addig rendszerint 200 fő körül mozgott a nézők száma. Hangsúlyozta a jelentés írója, hogy a résztvevők a társadalom legszűkebb rétegeiből kerültek ki, míg a gazdaközönség teljesen távolmaradt. Véleménye szerint a kulturális mozgalom „hatóereje aggályos mértékben megnövekedett”.

Még ugyanezen év április 29-én a Csaba környéki Szaszák-tanyán előadták egy kirándulás alkalmával a *Zubolekár* (Fogorvos) c. rövid vígjátékot Gercsi Jánostól, Megjelenésétől kezdve figyelmet szentel ennek a művelődési területnek is a *Slovenská rodina* c., már fentebb említett időszaki lap. Az 1934. április 15-én tartott bemutatókról valóban sikerként számol be egy egész oldalon.

Ugyanezen évben még több ízben visszatér a műkedvelő színjátszás méltatására. Többek között az egyik cikk hangsúlyozta, hogy a műkedvelő színjátszás a legkényelmesebb, legeredményesebb és nagyon hálás módja az önművelődésnek. Másodsorban pedig felhívja a figyelmet, hogy a színjátszás nem csupán a közönségnek kell szóljon, hanem a játzó személyeknek is jelentsen valamit. Kiemeli a cikk írója, hogy a színdarab témája és az előadás nyelve is igényes legyen. Óvakodni kell a konyhanyelven előadott, értéktelen, pornográf előadások bemutatásától – teszi hozzá a cikk végén a szerző. Ugyanezen év október 13-ra hirdették meg a Városi Vigadótermébe a Gábris leány kérői (*Gabriškini pýtaci*) és a Szolga mint úr (*Sluha pánom*) c. előadásokat. A belépődíj 1 pengő, 80 fillér, ill. 60 fillér volt. A novemberi *Slovenská rodina* értékelést is próbál adni a két darab bemutatásáról. Persze túlzott kritizálásba nem bocsátkozik, mivel nem szeretett volna senkit sem elriasztani a további szerepvállalástól.

A szövegismeret Baukó György szerint tökéletes volt. A mozgás nem minden esetben párosult a szövegtudással. 1935. február 23-án ugyanez a csoport Jozef Hollý: A tékozló fiú c. darabját (*Márnotratný syn*) mutatták be ugyancsak a Vigadóban. Megemlíti a rövid hír szövegezője, hogy a nyelv irodalmiságát nem tudták bizonyítani a szerzők. Majd az 1935. áprilisában megjelenő *Slovenská rodina* Dorkovics Mihály tollából közöl egy kis cikket. Ez a cikk A mi műkedvelő színjátszásunk címet viselte. Dorkovics ugyancsak, mint 1931-ben Francisci, azt hangsúlyozta, hogy Budapesten, Csabán és Tótkomlóson kívül sehol sem játszanak műkedvelő darabokat. Bizonyára ő is tévedett. Azt viszont nem tudjuk megítélni források hiányában, hogy Dorkovicsnak van-e igaza, amikor 1925-re teszi az első csabai előadás (vallásos) megtartását. A rendező és iniciátor nevében s a darabok címében nincs különbség a Szekerka-gyűjteményben talált kép adatait illetően (1929?).

Dorkovics hangsúlyosan az első sorba tette véleményének lényegét. Szerinte a nemzetiségi öntudatra lényeges hatással van a színjátszás. Ezért, még ha számos akadályt is kell leküzdeni, akkor is megéri, s folytatni kell. 1935. november 16-án ugyancsak Hollý: Tékozló fiú c. darabját adták elő. Ez már a jaminai Hegedűs-féle vendéglőben zajlott le.

Az 1936-os évből csak egy előadásról tudunk. Ezt pedig az evangélikus egyház Melanchton-köre adta elő Abszolon címmel. 1936. április 12-én a Rudolf Gimnázium tornatermében került színre. Ezt a kört viszont magyarnak tartották – egyes esetekben pedig „magyarón” jelzővel illették – a szlovák aktivisták. Sem a levéltári, sem a sajtóanyagokból nem találtunk az ezt követő 1936-os, sőt a teljes 1937-es időszakra műkedvelő színjátszásra dokumentumokat. A regisztrálatlanság okát még nem tudtuk megfejtetni.

Tény azonban, hogy 1938. június 18-án a szlovák ifjúság ismét bemutatóval jelentkezett. Előadták a Nyaraláson (*Na letovisku*) és a Vadházások (*Slobodní manželia*) című színművet. Ez előtt 1938. február 26-án a Városi Színházban előadták nagysikerű darabjukat, Csepreghy Ferenc: „Sárga csikó”-ját (*Žltý žrebec*). Ezt már Zahorán Mátyás rendezte. 1939. május 13-án ugyancsak a Városi Színházban színre került a békéscsabai népi író és költő, Gercsi János: Megszolgált feleség (*Vislúžená žena*) c. színdarabja. Ezt még 1935-ben írta, s ugyanekkor nyomtatásban is megjelent. 1938. június 26-án a pozsonyi rádió is feldolgozta és

sugározta. Eredeti csabai tájnyelven íródott, s a csabai népeletből merítette témáját. 1940-ben az új viszonyok közepette az ország szlovák színjátszói Nagysurányba hívták össze a legjobb színjátszó csoportokat vetélkedőre. Ez 1940. május 8–10 között zajlott volna le. A csabai fiatalok Urbanek Ferenc: *Úrfi (Pánik)* című darabjával a tótkomlói színjátszók Hurban-Vladimirov Vladimír: *Záveje* (Hótorlaszok) című darabjával készültek. A hatóságok azonban ezt az utolsó napon betiltották. Igaz, a csabaiak 1940. május 4-én Szekerka följegyzései szerint – többszöri dátummódosítás után – „főpróbaként” darabjukat a Városi Színházba bemutatták.

1941-ben Mária Moll: *Demetrius leánya* című művét szlovákra fordította Francisci Mihály, és április 13-án először, majd április 27-én másodszor is bemutatták. A rendező Kerepecky András volt. Az *Evanjelický hlásnik* közölte a mű rövid tartalmát, majd később a teljes szereposztást. Eddigi ismereteink szerint Békéscsabán a II. világháború végéig több színdarabot az amatőr színjátszó szlovák ifjúság nem mutatott be. Tótkomlóson még 1944. áprilisában is, 1941–1944 között 6 alkalommal (az 1943-as évet kivéve) mutattak be színdarabokat. Ezeket a feljegyzések szerint a csabai ifjúság is részt vett.

Pitvaroson az eddigi publikációk szerint csak 1927-ben próbálkoztak színjátszással. Komoly Pál, Pitvaros helytörténetének jó ismerője, évtizedes kutató és gyűjtő munkája során feltárta, hogy ebben a Csanád megyei községben is játszottak szlovák színdarabokat, nem sokkal a Tótkomlóson bemutatott után. 1908-ban játszották az első színdarabot. Veszelszky Pál tanító rendezte a *Manó (Škriatok)* c. művét. Az első világháborúig hat alkalommal léptek színre a pitvarosi amatőrök. A rendező mindig Veszelszky Pál volt. Ő később a romániai Nagylakon telepedett le mint emigráns. A színjátszás ezt követően valóban 1927-ben jelenik meg újra, de már magyar nyelven. 1927-ben (VI. 30.) iskolaavatás alkalmával egy gyermekszíndarabot tanított be Capff Ferenc. 1928-ban, június 30-án Matusik István rendezésében Lehar Ferenc: *Drótostót* c. operettjét mutatták be. A szlovák nyelvű előadásokat azonban lehetőleg megakadályozták. 1929-ben a csanádpalotai főszolgabíró óva intette Kiss Benő evangélikus segédlelkészt, hogy akár magyar–szlovák vegyes nyelvű rendezvényeket szervezzen. Hiszen „a hitéletnek és kultúrának tót nyelven való erősítése a tót nemzeti érzést is erősítheti” – vélekedett a főszolgabíró. Egyházi vonalon azonban Kiss Benő és Hudák István segédletével 1930-ban és 1931-ben több ízben bemutatták a *Jefte fogadalma* című vallásos darabot. Ezeket a helyi szövetkezet helyiségében tartották. Ezt követően már bemutatásra nem került egy színdarab sem. Bár Hudák István Rohoska György lakásán betanított egy darabot a *Škriatok* (Manó) címűt, de 1943-ban ezt már nem tudták előadni. Csanádalbertin 1930-ban történtek próbálkozások szlovák előadás bemutatására. Ezt a komlói vendégek adták volna elő. Majd Hudák István, aki időközben Tótkomlósról a faluba költözött és vegyeskereskedést nyitott, próbálkozott a helyi fiatalokkal színdarabot játszani, de a hatóságok merev elutasításán ez megbukott. A főszolgabíró jelentése szerint ezek a szlovák előadások csak megzavarnák a már tisztán magyar nyelven folyó helyi kulturálódási formákat.

Új-Nagylakon Bartolomej Mihály (1913) és Kelló Péter (1906) egybehangzó véleménye szerint a szlovák nyelvű kulturálódás különböző módoszatai (versek tanulása, fűvószenekar, énekkar) után 1935–36-os években több szlovák színelőadást betanultak. Ezek kizárólag vallásos témájúak voltak. Az egyház kebelében egyházi rendezvények egyik programpontjaként adták elő azokat.

Nagybánhegyes – mely község korábban szlovák többségű lakossága miatt Tótbánhegyes nevet viselte – ugyancsak bekapcsolódott a műkedvelő színdarabok rendezésébe. Itt is fölismerették kiváló nevelő hatását. Az első színdarabot a hősök szobra javára rendezte Czeper István 1926. május 24-én. Tóth Ede: *A toloncz* c. népszínművét adták elő, minden valószínűség szerint magyarul. Helyszín a Vidovenyecz-ház Goldstein Ignác-féle táncterme volt. 1927. február 18-án Csányi János, Chovanyecz István és Fiam György szlovák nyelvű előadásra

kértek engedélyt. Címe a Rozmaring. Helyszíneként a Hangya Szövetkezet helyiségét szemelték ki. Chován Károly községi főjegyző február 19-én kelt levelében a tőle megszokott liberális toleranciával pártolólág terjesztette fel a főszolgabírónak. Megnyugtatóként közli, hogy nemzetiségi és politikai vonatkozásoktól mentes darabról van szó. Bár – írja – „kívánatosabb lenne, hogy ne tót nyelvű legyen az előadás, mégis javaslom”. Olyan kísérletnek és úttörésnek tekintette a kezdeményezést, amely az addigi „közöny, sőt idegenkedés” helyébe kulturális ébredést hozott. A színjátszók persze az engedély ellenében 50 P-t fizettek a testnevelési alap javára. Schléger András önéletírásából tudjuk, hogy 1929-ben is tartottak szlovák nyelvű színelőadást, amelyben ő is részt vett.

Igen tanulságos a Földműves Egyesület műkedvelő ifjúsága esete 1930-ból. Az említett év március hó 5. napján kérvényezik Ferko Urbanek: A szerelem sírja (*Hrob lásky*) c. színművének előadását. A rendező Szedlacsek Erzsébet volt. Ekkor már érvényben volt az 1928-as korlátozó BM. körrendelet.

A játszani óhajtott darab adatait megküldték (1930. III. 10) a magyar Műkedvelő Egyesületek Országos Szövetségének jóváhagyás és tudomásulvétel végett. A M.E.O.Sz. 1930. III. 31-én igenlő választ adott. Ekkor az előadás jogdíjára 4 P-t, a Magyar Szövegírók Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete Szegedi XIII. körzetéhez pedig 5 P-t kellett befizetni. Így a főszolgabíró 1930. április 11-én a színelőadás megtartását engedélyezte. A darabot a Hangya Szövetkezet termében, április 21-én előadták. Ezt követően 10 P-t be kellett fizetniük a testnevelési alap javára, 1933. február 5-én ugyancsak egy magyar nyelvű színdarab kerül előadásra. Ezt az Önkéntes Tűzoltó Egylet kérte. Nyomatott meghívójukon a Falu rossza c. népszínművet szerepeltették. 1936-ban ugyancsak magyar darabok bemutatására kért engedélyt a kaszaperi puszta plébánosa. Ezek bohózatok voltak: Ádám néni – Éva bácsi, Rózsi, Ez a kislány úgy éli világát, Lilecskó.

A következő adatunk szlovák előadásról 1938-ból való. December 8-án Schléger András kért engedélyt szlovák nyelvű előadás tartására. 1939. január 6-án 30 és 60 fillér belépődíj mellett megtartották az Új Salamon (*Nový Šalamun*) és a Tévelygő (*Bludár*) című színelőadásokat. Tiszta jövedelmüket kötelezték befizetni a „Magyar a magyarért” mozgalom javára. Így 1939. február 16-án 40 P-t befizettek erre az alapra. Emellett 10 P záróra-meghosszabbítási díjat és 5 P zenei jogdíjat is be kellett fizetniük.

Az engedélyezési iratok között fennmaradt a darabok eredeti nyomtatott példánya. Ezeket bejegyzéseket tettek. Ezek arra utalnak, hogy eredetileg Tótkomlósról származhattak. Firka Mária és Rocskár Györgyné nevek szerepelnek, Tótkomlós 1911 bejegyzéssel. A darabokat 1906-ban és 1909-ben nyomták a borító szerint.

Minden bizonnyal 1941-ben is rendezett Schléger András színdarabot, mivel 1942-ben egy ugyancsak ilyen célú engedélyezésnél említi a szolgabíró, hogy az elmúlt évben is rendezett a hatóságok engedélyével szlovák színelőadást. Ennek ellenére a kérvényezés (1942. február 12.) ideje és a bemutatás dátuma (1942. február 21.) között az alispán kevésnek tartja az időt az alapos megfontolásra. Így „elkészt” jelzéssel nem engedélyezi.

1942. március 4-én a főszolgabíró ennek kapcsán közölte az alispánnal, hogy az előadás elmaradásáért a nagybánhegyesi lakosok felháborodtak. Úgy vélték ez Szlávik János „műve” volt, Úgy érezték, Szlávik tanító a nagybánhegyesi szlovákság ellen tör. 1942. december 26-án azonban Schléger Andrásnak sikerült engedélyt nyernie. Így ekkor bemutatták a Truccra trucc (*Truc na truc*) és az Úrfi (*Pánik*) c. színműveket, szlovák nyelven. A bevételt, 236 P 28 fillért a Magyar Vöröskereszt javára december 29-én Schléger András befizette. A nagybánhegyesi műkedvelők korszakunkbéli utolsó megnyilvánulása 1944. március 15-én volt. Erre a napra kap Stempel Antal községi tanító engedélyt hazafias színmű bemutatására. Jövedelmét a Levente Egyesület sportfelszereléseire költötték. Bemutatták Lampérth Géza: Veér Judit rózsája c. 3 felvonásos, hazafias színművét.

Sajnos, igen gyér a forrása a műkedvelő színjátszásoknak szlovák községek esetén. Szmélyi hagyatékok csak nagyon ritka esetben segítenek ezen a hiányon, hiszen a kulturális életben aktív mag és környezetük a lakosságcsere révén elhagyta Magyarországot. Magukkal vitték személyes jellegű dokumentumaikon túl a szívükhöz közelálló kulturális élet dokumentumait is. Ezek pedig vagy az utazás, vagy a beilleszkedés viszontagságai közepette meg-ritkultak, megsemmisültek. Csak kivételes az a dokumentumegyüttes, amelyet Kulik András őrzött meg és adott közre 1982-ben. Ez a Szlovák Köztársaságban van. Hazánkban pedig a Békéscsabán született és itt meghalt Szekerka János gyűjtése mondható páratlanul értékesnek a szlovákság hazai története szempontjából. A kisebb falvakban viszont a ritkán felbukkanó levéltári iratokon kívül alig lehet másra támaszkodni. Talán a még élő idősebb korosztály visszaemlékezéseire lehet alapozni.

10. A társulati szervezeti élet alakulása 1945 után

Amint arra korábban már utaltunk, a szlovákok háború utáni első érdekvédelmi szervezete a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja. Igen komoly intenzitással szerveződött meg – alapozva a korábbi, Szlovák Nemzeti Egységpárt szervezeti bázisára. Mivel igen jelentős agitációs tevékenységet fejtett ki a lakosságcsere érdekében, annak befejeztével meg is szűnt. Egyrészt azért, mert túlzottan exponálta magát a repatriációban, másrészt szervezeti bázisát adó aktivisták és tagok egy-két kivételtől eltekintve áttelepültek,

1948. december 18-án megalakult a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége. Ezzel a magyarországi szlovákság számára – történetében valóban először – olyan fejlődési lehetőséget biztosítottak, hogy az elszigetelt szlovák nyelvszigetekből, egységes, kollektív nemzetiség rangjára emelkedhetett. Annak ellenére igaz ez a megállapítás, hogy megalakítását a Békés megyében élő demokratikus hagyományokat őrző kommunisták kezdeményezték.

1949. januárjától az addig megszokott módon a maga legnagyobb természetességével megalakultak az egyes településeken a Szövetség helyi szervezetei. Itt is élen jártak a Békés és Csanád (1950-től Csongrád) megyei szlovák települések. Budapesten csak 1949 decemberében, de ennek a helyi szervezetnek könyvtára és olvasóköre is volt. Ebből is látható, hogy a régi beidegződések még akkor is működtek. Holott 1946-tól folyamatosan kezdték központosítani a művelődés addigi spontán, civil szerveződéseit.

Ám 1951 elején ezt a szervezeti formát – valamennyi tömegszervezetet is beleértve –, tehát az alapszervezeti hálózatot központilag megszüntették. Így a szervezet mozgásterére és kapcsolatrendszerére nehézkes lett s tevékenysége is kizárólag kulturális formát öltött.

Tehát ebben az esetben érdekképviselőtről már szó sem lehetett. Ez abból is kiolvasható, hogy 1948. decemberétől 1960-ig a Szlovák Szövetség kongresszusát össze sem hívták. S az aktivitástól elszokott szlovákok a létrehozott bizottságokat is hagyták elaludni – mígnem 1969-es ismételt kongresszuson azokat a korábbi formákban újból létre kellett hozni.

Az 1970-es évek elején alakult meg a Honismereti és Néprajzi szekciója, 1981 óta volt Szlovák Irodalmi Szekció. Mindezek a lassan kialakuló keretek a korai előzményei a jelenkori struktúrának.

Az előző szekció a jelenlegi Szlovák Kutatóintézet, míg a másik a Szlovák Írók és Művészek Szövetsége (SZIMSZ) korai képződményei. A Szlovák Kutatóintézet Békéscsaba székhellyel 1990 őszén jött létre a Szlovák Szövetség aktív támogatásával. Míg a SZIMSZ 1990-ben önálló szervezetként kezdett működni, s fokozatosan megromlott viszonya a Szövetséggel. Ugyancsak a Szövetség ellenzőjeként alakult meg 1990-ben a Szabad Szlovákok Szervezete. A korábbi szövetségi ifjúsági bizottságából alakult meg 1990-ben a Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezete (MASZFISZ). S a korábbi szövetségi folklór együttes *Prameň* (Forrás) néven ugyanebben az évben (1990) önállóvá válását kezdte meg. Ezek alapján egyál-

talán nem lehet túlzás, ha azt állítjuk, az 1990-es év nem csupán az országban fordulópont, de a szlovákok életében is. Ezt az évet nevezhetjük a magyarországi szlovákság szecessziójának is.

Persze a legnagyobb szervezet az 1988-as évtől a Magyarországi Szlovákok Szövetsége nevet viseli, s ettől kezdve a negyvenes évek végén s az 50-es évben folytatódott, majd később betiltott alapszervezetek ismételt kiépítését kezdte meg intenzíven.

A meglehetősen szétszórt magyarországi szlovákságot nyolc régióra osztva új szervezeti alapokra helyezte, s az alulról jövő kezdeményezésnek hangsúlyt adó tevékenységre ösztönzött. 1993. október 20-tól lépett érvénybe az 1993. évi LXXVII. törvénycikk, amely a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait tartalmazza. Így kerülhetett sor az 1994. decemberi helyi önkormányzati választásokon a szlovák kisebbségi önkormányzatok megválasztására is.

Vázlatos áttekintésünk végére érve megállapíthatjuk, hogy a magyarországi szlovákság XX. századi története osztozik a század minden nagyobb fellendülést, illetve katasztrófát jelentő korszakában a többségi nemzettel. Azzal szerves egységben mozgott, reagált, az őt ért ráhatásokra. Ám a szabad, önálló mozgásteret talán csak most, az ezredforduló küszöbén nyerte el először. Ám ezek még most is csupán remények. A követendő gyakorlat majd megvilágítja, mennyire szabad az a szabadnak vélt mozgástér, s mennyire biztosítottak az önállóság és függetlenség feltételei. Bízunk-e abban, hogy a magyarországi szlovákság útja, tevékenysége a XX. század utolsó fél évtizedében áldásos lesz.

11. Irodalom

Önálló művek

1. Arató Endre: A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 292. p.
2. Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon, Kossuth Kiadó, Budapest, 1984. 329. p.
3. Bálint Ferenc - G. Vass István: A békéscsabai munkásmozgalom dokumentumai 1890-1944. Békéscsaba, 1971. 155. p.
4. Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. Budapest, 1982. 348. p.
5. Borsody István: Magyar-szlovák kiegyezés, OFFICINA Budapest, 1945. 159. p.
6. Bellér Béla: Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása. Budapest, 1975, 290. p.
7. Bernula Mihály: Pítvaros rövid története 1816-1969. Hódmezővásárhely, 1969. 255. p.
8. Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987. 293. p.
9. Dedinszky Gyula: Írások Békéscsaba történetéből, néprajzából. Gyula, 1993; 330. p.
10. Csepreghy István: A nemzeti kisebbségek politikája. Eger, 1934. 38. p.
11. Milan Ferko - Richard Marsina - Ladislav Deák - Imrich Kruzliak: Starý národ - mladý štát. Litera, Bratislava, 1994. 143
12. Gáll Ernő: Nemzetiség, erkölcs, értelmiség. Budapest, 1978. 471
13. Gogolák Lajos: Pánszlávizmus. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1940. 135. p.
14. Gyivicsán Anna: Fejezetek a magyarországi szlovákok életéből. Budapest, 1985. 133. p.
15. Gyivicsán Anna: Anyanyelv, kultúra, közösség (A magyarországi szlovákok). Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993. 343. p.

16. Halmossy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Budapest, 1983. 690. p.
17. Hrdlička L. J.: Spoved' a účtovanie exulanta (Egy emigráns számvetése és gyónása). Bratislava, 1945. 73. p.
18. Joó Rudolf Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság. Budapest, 1984. 280. p.
19. Juhász Gyula: Uralkodó eszmék Magyarországon 1938-1944. Budapest, 1984.
20. Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. Budapest, 1969. 376. p.
21. Kiss Gy. Csaba: Magyarország itt marad. Kalligram, Pozsony, 1993. 223. p.
22. Kiss Gy. Csaba: Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek, Pesti Szalon Kiadó, Budapest, 1993. 322. p.
23. Kovács Alajos: A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Budapest, 1936. 44. p.
24. Kővágó László: Kisebbség, nemzetiség, Budapest, 1977. 155
25. Kővágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Budapest, 1981. 187. p.
26. Kristó Gyula – Székely Lajos (szerk.): Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Békéscsaba, 1970. 384. p.
27. Kulcsár Kálmán: A mai magyar társadalom. Budapest, 1980. 329.p
28. Kulík András (Kulík, Ondrej): Slovenské ochotnické divadlo v Tótkomlóši (1907-1947). Matica slovenská, Martin, 1982. 183. p.
29. Lackó Miklós: Nyilasok, nemzeti szocialisták 1935-1944. Budapest, 1966. 347. p.
30. Mikó Imre: Változatok egy témára. Bukarest, 1981. 191. p.
31. Molnár Imre (szerk.): Szlovákok az európai történelemben (tanulmányok). Közép-Európai Intézet, Teleki L. Alapítvány, Budapest, 1994. 123. p.
32. Niederhauser Emil: A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 385. p.
33. Az 1941. évi népszámlálás 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Történeti Statisztikai Kötetek, Budapest. 1979. 667. p.
34. Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Budapest, 1983. 451. p.
35. Pasiar, Štefan: Dejiny knižnic na Slovensku. Bratislava, 1977. 222. p.
36. Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve. Budapest, 1931. 387. p.
37. Polányi Imre (szerk.): Közös sors, közös út. Spoločný osud – spoločná cesta. I. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 186. p.
38. Polányi Imre: Közös sors, közös út. Spoločný osud – spoločná cesta. II. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 189. p.
39. Polányi Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1890-1905). Budapest, 1987. 239. p.
40. Sirácky, Ján (szerk.): Slováci vo svete. (Szlovákok a világban). Matica slovenská, Martin, 1980. 300. p.
41. Slávik, Michal: Slovenskí národovci do 30. októbra 1918. (Szlovák hazafiak 1918. október 30-ig). Trenčín, 1945. 390. p.
42. Sveton, Ján: Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke statistickej maďarizácie. Bratislava, 1942. 190. p.
43. Szabó Ferenc (szerk.): Mezőberény története. 1-2. kötet. Mezőberény, 1973.

44. Szarka László (szerk.): Szomszédok hármass tükörben. (A Magyar–Csehszlovák Törté-
néssz Vegyesbizottság negyedszázada [1959-1984]). Budapest, 1987. 253. p.
45. Szarka László (szerk.): Békétlen évtizedek (Tanulmányok és dokumentumok a magyar–
csehszlovák kapcsolatok történetéből a két világháború között). Budapest, 1988. 170. p.
46. Szarka László: A szlovákok története. Bereményi Kiadó, Budapest. 1993. 224. p.
47. Sziklay László: Visszhangok. Madách, Bratislava, 1977, 398. p.
48. Sziklay László: Együttélés és többnyelvűség az irodalomban. Gondolat Kiadó, Budapest,
1987. 246. p.
49. Sziklay László: A szlovák irodalom története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 885. p.
50. Teleki Pál gr.: A magyar nemzetiségi politika. Budapest, 1940. 27. p.
51. Tilkovszky Lóránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941). Buda-
pest, 1967.
52. Tilkovszky Lóránt: A Szociáldemokrata Párt és a nemzetiségi kérdés Magyarországon
1919-1945. Budapest, 1986. 175. p.
53. Tilkovszky Lóránt: A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919-1945. Budapest,
1989. 204. p.
54. Á. Varga László (szerk.): Egyesületek, iskolák, nemzetiségek Nógrád vármegyében a
18-20. században. Salgótarján, 1990. 465
55. Virágh Ferenc: A Békés megyei agrárproletáriátus és szegényparasztság köri-egyleti
életéről, művelődéséről (1933-1944). Békéscsaba, 1969. 38. p.
56. Zelenák, Peter (szerk.): Slovensko-maďarské vzťahy v 20. storočí. Bratislava, 1992.
112. p.

Tanulmányok

1. Bartalská, Ľubica: Tvorba ľudových básnikov-Slovákov v Maďarsku. *In:* Slováci
v zahraničí 7. Martin, 1981.
2. Bellér Béla: Az ellenforradalmi rendszer első éveinek nemzetiségi politikája
(1919-1922). *In:* Századok, 1963. 6. sz. 1279-1318. p.
3. Bellér Béla: Az ellenforradalmi rendszer nemzetiségi politikájának kiépítése
(1923-1929). *In:* Századok, 1973. 3. sz. 644-687. p.
4. Bellér Béla: Az ellenforradalmi rendszer nemzetiségi politikája a válság küszöbén
(1930-1931). *In:* Századok, 1977. 2. sz. 270-319. p.
5. Cs. Sebestyén Kálmán: Egyesületek alakulásának néhány tendenciája Nógrád megyében
a dualizmus időszakában. *In:* Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1993.
161-169. p.
6. Dávid Zoltán: A magyarországi szlovákok száma 1900-1960, *In:* Medvetánc 1988/4–
1989/1. 83–105. p.
7. Drahos Ágoston – Kovács Péter: A magyarországi nemzeti kisebbségek oktatásügye
(1945-1990). *In:* Régió 1991/2. 167-193. p.
8. Gyivicsán Anna: Gondolatok a Békéscsabán megalakult Szlovakisztikai Intézet kapcsán.
In: Régió 1990/4. 226-229. p.
9. Gyivicsán Anna: Az anyanyelv és kultúra értékrendjének változása a kiskörösi szlová-
koknál. *In:* A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői. Állami Gorkij
Könyvtár, Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1985. 274. p.

10. Gyivicsán Anna: A hagyományos szellemi kultúra változásainak törvényszerűségei a szlovák nyelvszigeteken. *In: Magyarországi szlovákok néprajza*, Budapest, 1986. 9-23. p. Kiadta: Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége.
11. Gyivicsán Anna: A szlovák kultúra változása városi környezetben Nyíregyházán. *In: Régió* 1991/1. 35-56. p.
12. Kővágó László: Az M.K.P. nemzetiségpolitikája a Tanácsköztársaság megdöntésétől a felszabadulásig. *In: Párttörténeti Közlemények*, 1977. 2. sz. 77-102. p.